

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Marja Javornik Tizmonar

Percepcija sveta skozi jezik: vpliv jezika na identiteto na primeru dvojezičnosti

Diplomsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Marja Javornik Tizmonar

Mentorica: doc. dr. Ksenija Šabec

Percepcija sveta skozi jezik: vpliv jezika na identiteto na primeru dvojezičnosti

Diplomsko delo

Ljubljana, 2017

*Zahvalila bi se mentorici doc. dr. Kseniji Šabec za strokovno pomoč in usmerjanje pri pisanju
diplomske naloge.*

Hvala družini za neskončno potrpežljivost ter moralno in finančno podporo tekom študija.

Hvala mojim prijateljicam, ki mi vedno stojite ob strani in me spodbujate pri novih izzivih.

Percepcija sveta skozi jezik: vpliv jezika na identiteto na primeru dvojezičnosti

Diplomsko delo poskuša s pomočjo teorije lingvistične relativnosti razložiti povezavo med jezikom in posameznikovo percepcijo sveta ter vplivom jezika vpliva na oblikovanje identitete. Po teoriji lingvistične relativnosti naj bi jezik, ki ga govorimo, predpostavljala način, kako vidimo in dojemamo svet. Če ima jezik sposobnost oblikovanja naših misli, potem lahko predvidevamo, da do določene mere vpliva tudi na oblikovanje naše osebnosti. V diplomskem delu z analizo teoretskih besedil in obstoječih empiričnih raziskav preučujem, kako se vpliv jezika na izoblikovanje identitete izraža pri dvojezičnih osebah. Kulturna umeščenost jezika dvojezične osebe postavlja v dva različna konceptualna in vrednotna sistema. Identiteta posameznika je družbeno pogojena, saj se izoblikuje šele v interakciji z drugimi člani skupnosti. Jezik je tako ključen del socializacije posameznika in izgradnje identitete, zato lahko pričakujemo, da bodo dvojezični posamezniki izražali različne vedenjske in osebne lastnosti, glede na jezik, ki ga govorijo.

Ključne besede: lingvistična relativnost, dvojezičnost, jezik, identiteta, kultura.

Reality perception through language: language influence on identity in bilinguals

Present paper attempts to, by means of theory of linguistic relativity, explain the correlation between language and individual's perception of the world as well as explain the influence of language on construction of identity. Theory of linguistic relativity claims that the language we speak predisposes the way we see and comprehend the world around us. If language has the power to shape our thoughts, we can assume that it also, to a certain extent, shapes our identity. In my thesis I will explore how language takes part in shaping the identity of bilinguals by analysing various theoretical texts and empirical research. Because of the cultural embedment of language, bilingual individuals live in two different conceptual and value systems. Identity of individuals is socially conditioned as it is only constructed and shaped with interaction with other members of the community. Language is a quintessential part of socialisation and shaping of identity of an individual, therefore we can expect that bilinguals will present different behavioural and personality traits depending on the language they speak.

Key words: linguistic relativity, bilingualism, language, identity, culture.

KAZALO

1	UVOD	6
2	CILJI, TEZE IN METODOLOGIJA.....	7
3	DOMNEVA LINGVISTIČNE RELATIVNOSTI	8
	3.1 POMEMBNEJŠA DELA NA PODROČJU LINGVISTIČNE RELATIVNOSTI IN NJIHOV POMEN	8
	3.2 JEZIK V ODNOSU DO POSAMEZNIKOV IN DRUŽBE	12
	3.3 LINGVISTIČNA RELATIVNOST V TEORIJI IN PRAKSI	15
	3.3.1 SLOVNIČNE KATEGORIJE	17
	3.3.2 TEORIJA MIŠLJENJA ZA GOVOR	19
4	JEZIK, IDENTITETA IN DVOJEZIČNOST	22
	4.1 VLOGA JEZIKA V DRUŽBENIH RAZMERJIH IN IZOBLIKOVANJU IDENTITET	22
	4.2 IDENTITETA, DVOJEZIČNOST IN DVOKULTURNOST	26
5	ANALIZA EMPIRIČNIH RAZISKAV IN DISKUSIJA	29
6	SKLEP	36
7	LITERATURA	41

1 UVOD

Ko poskušamo umestiti in utemeljiti svojo človečnost, se pogosto sklicujemo na jezik. Jezik je tisto, kar nas loči od živali, kar nas dela unikatne v nam znanem biološkem sistemu. Hkrati se kot ključni razločevalni dejavnik pojavlja še en pojem – zavest. O zavesti pa ne moremo govoriti brez »misli« in o misli je težko misliti brez jezika. Zakaj? Kakšna je povezava in kje je meja med zavestjo, mislijo in jezikom? Ali o njih sploh lahko govorimo kot o ločenih pojmi? Misel oziroma kognicija zavzema mnogo oblik. Ena izmed oblik, ki je edinstvena za človeško vrsto in se razvije med prvim in drugim letom starosti, je jezikovna kognicija, s pomočjo katere posamezniki strukturirajo svoje mišljenje, saj je mišljenje mogoče le s pomočjo simbolov (Tomasello 2003, 55-56). Benjamin Lee Whorf, eden izmed pionirjev lingvistike in »oč« osrednje teme tega diplomskega dela – teorije lingvistične relativnosti, pravi, da s pomočjo jezika organiziramo svoje izkušnje zunanjega sveta. Jezik pogostokrat vidimo le kot sredstvo izražanja, vendar je njegova primarna naloga pravzaprav klasifikacija in organizacija našega čutnega zaznavanja. Vsak jezik ima svoj simbolni sistem, ki je posledica specifičnega kulturno-zgodovinskega razvoja in katerega ustroj vpliva na našo interpretacijo in kategorizacijo fizičnega sveta (Whorf 1956, 55).

Ko govorimo o človeku, neizogibno govorimo tudi o kulturi, v katero je umeščen, saj je naša biološka evolucija potekala hkrati s kulturno. Človeška bitja so tako razpeta med objektivnim fizičnim svetom in družbenim svetom, katerega velik del predstavlja jezik. Iluzorno, če ne celo zmotno bi si bilo domišljati, da se posameznik umešča v realnost brez uporabe jezika in da je jezik le naključen sistem, katerega edina vloga je komunikacija. Človeška »realnost« je pravzaprav v veliki meri zgrajena na temeljih jezikovnih praks različnih skupnosti. Vidimo, slišimo in izkušamo v veliki meri tako, ker jezikovni vzorci naše skupnosti predpostavljajo določene možnosti interpretacije situacij, ki jih zaznavamo in občutimo na vsakodnevni ravni. Lahko bi torej rekli, da so dogovorjeni vzorci uporabe besed pogosto predpogoj za določen način mišljenja in vedenja (Sapir v Whorf 1956, 134).

V svoji diplomski nalogi se bom torej osredotočila na vpliv jezika na misel in na našo percepcijo sveta. Zanimalo me bo predvsem, kako prepletenost jezika in kulture oblikuje identiteto posameznika oziroma posameznice. Če jezik predpostavlja določen način mišljenja, ali to pomeni, da govorci različnih jezikov vidimo svet različno? Kaj to pomeni za dvojezične osebe? Velik delež svetovnega prebivalstva govori vsaj dva jezika - ali to pomeni, da svet vidimo skozi dve prizmi? Če jezik in kultura, v kateri se jezika naučimo, oblikujeta tudi našo identiteto, ali

to pomeni, da imajo dvojezične osebe dve identiteti? Na vsa ta vprašanja bom poskušala odgovoriti v nadaljevanju s pomočjo analize in interpretacije teoretskih tekstov in obstoječih empiričnih raziskav.

2 CILJI, TEZE IN METODOLOGIJA

Cilj diplomskega dela je pojasniti, kako uporaba določenega jezika vpliva na posameznikovo zaznavo sveta oziroma sliko realnosti. Jezik vedno nastane v specifičnem kulturnem kontekstu, ki posledično vpliva na govorčev miselni ustroj in njegovo oziroma njeno izražanje. V diplomski nalogi želim pojasniti kako kulturni okvir jezika vpliva na spremembo identitete posameznika oziroma posameznice, ko ta preklaplja med jeziki.

Postavila sem dve delovni tezi, ki izhajata iz Whorfove hipoteze o lingvistični relativnosti. Z njuno pomočjo bom, na podlagi temeljite analize in interpretacije že opravljenih raziskav poskušala razvozlati tesno prepleten odnos jezika, misli in kulture. Moji tezi sta naslednji:

- 1. Identiteta posameznika se spreminja glede na jezik, ki ga govori, saj je jezik družbeno pogojen in s prevzemanjem določenega jezika prevzamemo tudi kulturne norme in vidike skupnosti njegovih govorcev.**
- 2. Dvojezične osebe imajo tudi dve identiteti, ki se vežeta na kulturni okvir vsakega jezika.**

V svoji diplomski nalogi uporabljam kvalitativno analizo primarnih in sekundarnih virov ter analizo in interpretacijo obstoječih empiričnih raziskav, ki jih v diskusiji navežem na teoretska izhodišča ter s kombinacijo poskušam bodisi okrepiti ali ošibiti zastavljeni tezi. V prvem delu predstavim nekatere osnovne lingvistične koncepte in klasične lingvistične tekste Ferdinanda de Saussureja, Edwarda Sapirja in Benjamina Lee Whorfa, kot tudi novejša teorije, kot je na primer »mišljenje za govor« (ang. *thinking for speaking*) Dana Slobina. Jezik je zaradi tesne prepletenosti z mislijo izjemno subjektivno področje, zato moramo biti izredno pazljivi, ko pripravljamo, izvajamo in analiziramo empirične raziskave. Del naloge zato posvetim tudi težavam pri raziskovanju jezika. Jezik nato umestim v širši družbeni kontekst ter opišem vpliv jezika na identiteto posameznika. Osrednje vprašanje moje diplomske naloge je vpliv jezika na misel in posledično na identiteto dvojezičnih posameznikov in posameznic, zato zadnje poglavje teoretskega dela posvetim povezavi med identiteto in dvojezičnostjo. V drugem delu opišem in analiziram dve pomembnejši raziskavi na področju vpliva dvojezičnosti na identiteto. Prvo je opravila Susan M. Ervin-Tripp leta 1955 s francosko in angleško govorečimi

prostovoljci, drugo pa sta leta 2006 izpeljala Nairán Ramírez-Esparza in Adrián García-Sierra s špansko-angleškimi dvojezičnimi osebami mehiških korenin. Teoretična dela in opisane empirične raziskave nato povežem v diskusiji, kjer na podlagi zbranih podatkov poskušam čim bolj celovito interpretirati zastavljeni tezi ter ju bodisi okrepiti bodisi ošibiti.

3 DOMNEVA LINGVISTIČNE RELATIVNOSTI

3.1 POMEMBNEJŠA DELA NA PODROČJU LINGVISTIČNE RELATIVNOSTI IN NJIHOV POMEN

Vprašanja lingvistične relativnosti so se posredno dotaknili mnogi misleci, sprva predvsem v evropskem prostoru, kasneje pa je mnogo prispevala tudi ameriška šola, predvsem na empiričnem področju. Zametkom teorije lahko sledimo od Johna Locka,¹ Alexandra von Humboldta in Georga von der Gabelentza, ki so »pripravili teren«, vse do preloma v 20. stoletju, ko so Ludvig Wittgenstein, Ferdinand de Saussure in Edward Sapir oblikovali ideje, ki so kasneje preko Franza Boasa, Benjamina Lee Whorfa in Noama Chomskyja dobile končno obliko v teoriji lingvistične relativnosti. V današnjem času so pomembnejša imena na področju raziskovanja te tematike Stephen Levinson, ki je osvetlil relativnost prostorske orientacije, Dan Slobin, ki je razvil teorijo »mišljenja za govor« (ang. *thinking for speaking*), Paul Kay, ki je raziskoval barvne kategorije, John Lucy, ki je znan predvsem po raziskovanju slovničnih kategorij, John Gumperz, Steven Pinker in še mnogi drugi. Zaradi izjemno obširne literature na področju lingvistične relativnosti je nemogoče, da v tem diplomskem delu vsem avtorjem namenim pozornost, ki bi si jo zaslužili, zato bom na kratko strnila nekatere teorije, dela in dognanja omenjenih avtorjev, ki še danes veljajo za prelomna.

Ferdinand de Saussure je znan kot utemeljitelj splošnega jezikoslovja. Kar se smatra za njegovo temeljno delo, *Predavanja iz splošnega jezikoslovja* iz leta 1916, sta po zapiskih študentov, ki so obiskovali njegova predavanja, pravzaprav uredila in izdala dva izmed njegovih učencev. De Saussure je jezik videl kot najpomembnejšo družbeno institucijo, kot sistem znakov, ki izražajo ideje, zato je trdil, da ga je mogoče primerjati s pisavo, simboličnimi obredi, oblikami vljudnosti in podobno. Jezik je uvrstil na področje semiologije, znanosti, ki preučuje življenje

---

¹ Nekateri avtorji (npr. Julia Penn v svoji knjigi *Linguistic Relativity and Innate Ideas*, 1972) sicer trdijo, da o zametkih vprašanja lingvistične relativnosti lahko govorimo že pri Platonu in Aristotelu, vendar Els Elffers v svojem članku *The History of thought about language and thought* iz leta 1996 opozori, da Penn nekatere njune trditve vse preveč poenostavi in posploši, da bi dokazala svoje argumente. Čeprav v antični Grčiji težko govorimo o lingvistični relativnosti v pravem pomenu besede, pa so tovrstni Platonovi in Aristotelovi sestavki dokaz, da je vprašanje o vplivu jezika na misel prisotno že od začetka »zahodne misli« (Elffers 1996, 75).

znakov v naročju družbenega življenja (de Saussure 1997, 27, poudarek naknadno), vendar je hkrati trdil, da je »edini in resnični predmet jezikoslovja jezik, ki ga proučujemo v njem samem in zaradi njega samega« (de Saussure 1997, 259). Čeprav je torej zagovarjal preučevanje jezika ločeno od družbenega konteksta, v katerem je jezik nastal, vseeno ni mogel mimo dejstva, da se jezik in družba vzajemno ustvarjata in dopolnjujeta. Jezik je zato razdelil na tri ločene pojme: *govorico*, *jezik* in *govor*. Govorico de Saussure opiše kot totalni pojav, ki združuje individualno in družbeno ter obsega tako ustaljeni sistem kot tudi razvoj, kar pomeni, da je vselej hkrati institucija in proizvod preteklosti. Govorica je hkrati fizična, fiziološka in psihična. Je predispozicija, ki človeku omogoča razvoj jezika in govora (de Saussure 1997, 20–21). Govor na drugi strani je predmet individualne volje in razuma, pomeni konkretno uporabo jezika v vsakdanjem življenju, ki pa nikoli ni popoln približek idejni zasnovi jezika. Jezik je povprečje vseh interakcij vseh njegovih uporabnikov, v nasprotju z govorom je v sferi družbenega, zato ni funkcija govorca samega, temveč proizvod, ki ga posameznik pasivno sprejme. Je sistem znakov, ki se ga mora posameznik priučiti ter obstaja po nekakšni pogodbi med člani skupnosti – posameznik sam, ga ne more spreminjati, tako kot lahko spreminja svoj govor (de Saussure 1997, 25–26). De Saussure meni, da je za raziskovanje ključnega pomena le *jezik*, torej abstrakten jezikovni sistem, *govor* v vsakdanji uporabi in *govorica* pa sta za znanost drugotnega pomena. (de Saussure 1997, 22). De Saussure je tudi prvi izpostavil arbitrarnost besed, ki jih pripenjamo konceptom iz objektivne realnosti. Koncepte je imenoval označenci, slušno podobo oziroma besedo za koncept pa označevalci (de Saussure 1997, 79–81). Razmerje med označenci in označevalci lahko morda primerjamo s Platonovimi Idejami – tako kot je po Platonu naša čutna zaznava sveta le posnetek sveta idej, so tudi označevalci le posnetek označencev. Opisani de Saussurjevi koncepti so postali eni izmed temeljnih v jezikoslovju in so še danes osnova oziroma izhodišče za raziskovanje jezika.

Edward Sapir je predstavnik ameriške strukturalistične tradicije v jezikoslovju. Bil je učenec ameriškega antropologa Franza Boasa in sočasnik Ferdinanda de Saussureja. Njegovo delo *Jezik*, s podnaslovom *Uvod v preučevanje govora* iz leta 1921, je še danes ena izmed glavnih referenc za mnoge debate znotraj lingvistike, čeprav je delo staro že skoraj sto let. Čeprav se je ukvarjal predvsem s klasifikacijo jezikov in njihovo slovnično strukturo, je prispeval tudi nekaj pomembnih idej, ki so predstavljale izhodišče za kasnejše raziskovalce teorije lingvistične relativnosti. Sapirja se najpogosteje povezuje z »domnevo o lingvistični relativnosti«, čeprav se Sapir sam temu vprašanju ni posvečal tako izrazito, kot se na splošno misli, predvsem pa ne v soavtorstvu z Whorfom. Vprašanje povezanosti med mislijo in jezikom je, kot smo videli,

bistveno starejše. O odnosu med jezikom in mislijo pravi, da sta ta dva elementa kar najtesneje povezana, nikakor pa ne identična:

Dejansko je kar najbolj verjetno, da je jezik instrument, ki se je izvorno uporabljal na ravneh, ki so nižje od konceptualne, in da se misel pojavlja kot izbrušena razlaga njegove vsebine. Z drugimi besedami, proizvod se razvija z instrumentom in misli si v njenem nastanku in vsakodnevni rabi morda ne moremo več predstavljati brez govora [...]. Instrument omogoča proizvod, proizvod izpopolnjuje instrument. Rojstvo novega koncepta zmeraj uvaja skrčena ali razširjena raba starega jezikovnega gradiva; koncept ne zaživi lastnega in samostojnega življenja, preden ne najde svojega jezikovnega izraza (Sapir 2003, 22).

Sapirjeva zapuščina, ki se mi zdi izredno pomembna, je tudi, da je trdno vztrajal v (za njegov čas žal zelo redkem) prepričanju, da stopnja »civiliziranosti« in slovnična razvitost oziroma jezikovna zapletenost med seboj nista povezani, torej da zapletenost jezika ni pogoj ali posledica tehnoloških in/ali filozofskih dosežkov družbe (ki so prav tako zelo subjektivna področja) (Sapir 2003, 200).

Sapirjev učenec Benjamin Lee Whorf, kot že omenjeno, velja za »očeta« domneve o lingvistični relativnosti, ki raziskuje možnost, da jezik, ki ga govorimo, vpliva na način, kako zaznavamo in interpretiramo svet okoli nas. Jezik je po Whorfu sredstvo, s pomočjo katerega organiziramo svoje izkušnje sveta (Whorf 1956, 55). Ideje o lingvistični relativnosti je črpal predvsem iz antropoloških raziskav med ameriškimi staroselci, katerih velik del je opravil med ljudstvom Hopi. S primerjavo slovničnih kategorij in glavnimi koncepti, ki se uporabljajo v angleščini in jeziku Hopi, je dokazoval, da jezik predpostavlja način, kako dojemamo svet. Misel in jezik sta, pravi Whorf, neločljivo povezana, saj misel sledi jezikovnemu načrtu oziroma sistemu, ki izpostavlja določene aspekte realnosti, medtem ko druge zanemarja. Posamezniki se tega načrta tipično ne zavedajo in zato niso svobodni v svojem izražanju, temveč so »ujetniki« svojega jezika (Whorf 1956, 256). Whorfu so nekateri zato očitali lingvistični determinizem, vendar menim, da moramo tudi njegove radikalnejše izjave, kot je ta, razumeti v širšem kontekstu njegovih raziskav, ki poudarjajo predvsem preplet socialnih potreb govorcev določenega jezika in njihov lingvistični izraz v razlagi sveta. O Whorfu, kot osrednji figuri klasičnega lingvističnega relativizma, bom več povedala v nadaljevanju diplomske naloge.

Noam Chomsky je v svoji karieri objavil obsežen opus del, s katerimi se je (med drugim) trdno zasidral v zgodovino jezikoslovja. Čeprav je avtor mnogih pomembnih, prelomnih in

provokativnih teorij in konceptov, je ena izmed njegovih vidnejših idej na področju jezikoslovja ideja »univerzalne slovnice«, ki izhaja iz de Saussurejeve strukturalistične šole. Univerzalno slovnico Chomsky razlaga kot sistem pravil, ki vzpostavlja vse mogoče oblike slovnice, tako da s specifičnimi pravili opisuje, kako so določene slovnice organizirane, torej kaj jih sestavlja in kako se njeni deli med seboj povezujejo. Nanaša se na biološke danosti, ki nam omogočajo, da usvojimo določen jezik. Ko se otrok uči jezika, je njegova ali njena naloga, da na podlagi (nepopolnih in bornih) gramatičnih vzorcev iz okolja izbere ustrezno izmed slovnice, ki so mu »zakodirane« na voljo po principih univerzalne slovnice. Meni, da usvajanje jezika ni postopen proces, temveč ko otrok na podlagi slišanih vzorcev »vklopi« določeno slovnico, avtomatsko osvoji tudi njena pravila (Chomsky 2007, 180–182). Ob tem se poraja vprašanje, kako »vklop« univerzalne slovnice deluje pri dvo- ali večjezičnih otrocih. Ali lahko otrok preprosto »vklopi« neomejeno število slovnice? Chomsky v svoji karieri dvojezičnosti žal ni posvečal skorajda nikakršne pozornosti, odgovori na to vprašanje pa so skopi tudi med drugimi avtorji. Jürgen M. Meisel trdi, da je mogoče, da otrok »vklopi« toliko slovnice, kolikor je jezikov v njegovem okolju.² Ta zaključek naredi na podlagi treh ugotovitev, in sicer: (1) jezikovni sistemi se že zgodaj ločijo v samostojne enote, (2) slovnici razvoj napreduje skozi enake razvojne faze kot pri učenju enega jezika in (3) stopnja znanja jezika ob »koncu učenja« (proces usvajanja jezika se pravzaprav nikoli ne zaključi) oziroma ob pridobitvi ustrezne kompetentnosti v vsakem izmed jezikov, ki se jih nauči večjezični otrok, je enaka stopnji znanja, ki jo imajo enojezični otroci (Meisel 2010, 228). To pa seveda ne velja za dvo- ali večjezične osebe, ki se drugih jezikov učijo kasneje, ko so že dosegli visoko stopnjo kompetentnosti v svojem maternem jeziku. Meisel relativno težavnost učenja drugega jezika napram prvemu pripisuje staranju nevronov, zaradi česar naj bi po osmem letu starosti težje usvojili nov jezik (Meisel 2010, 235).

V tem poglavju sem želela postaviti zgodovinsko-teoretično podlago nekaterih osnovnih teorij o jeziku, na podlagi katerih so nastali teksti in koncepti, ki jih bom opisovala v nadaljevanju. Vsak izmed opisanih avtorjev je prispeval pomemben del na svojem področju. De Saussure je postavil temelje jezikoslovja, s svojo delitvijo jezika na tri pojme pa je že zgodaj opozoril na bržkone največjo problematiko v jezikoslovju – ali je jezik mogoče preučevati ločeno od družbe in ali je to sploh smiselno (čeprav je sam trdil, da je to edini pravi način)? Če je imel de Saussure

---

² Seveda so tu še družbeni faktorji – otroke lahko obkroža mnogo jezikov, ki pa se jih morda ne bodo naučili zaradi nizkega družbenega statusa določenega jezika, neperspektivnosti ali drugih izrednih razmer, kot so nestabilne politične razmere. Za primer lahko podamo učenje irskega jezika, ki se ga mladi ne želijo učiti, saj so mnenja, da jim ne bo »koristil« pri iskanju zaposlitve in podobno. Na območjih, kjer vlada napetost med dvema skupnostima, ki govorita različna jezika, se otroci, zaradi posredovanih vrednot, ne bodo naučili jezika druge skupnosti, čeprav so morda z njim v vsakodnevem kontaktu.

prav, ali to pomeni, da tudi ni nujno, da je jezik družbeno konstituiran? Kaj to pomeni za identiteto posameznika, ki določen jezik usvaja? Tudi Chomsky jezik vidi kot strukturo, v veliki meri ločeno od družbenega konteksta ter gre še korak dlje, saj je mnenja, da imata, zaradi univerzalne slovnice, ki je biološka danost človeka, okolje in družba pravzaprav malo vpliva na otrokovo učenje jezika, kar je v nasprotju z večino sodobnih avtorjev, ki prav družbenemu kontekstu pripisujejo največji vpliv na učenje jezika in identiteto posameznika, ki jo le-ta prevzame z družbenimi vrednotami, zakodiranimi v jeziku. Sapir in Whorf sta, vsak s svojim prispevkom, pomagala oblikovati drug pogled, ki jezik vidi kot pomemben medij percepcije sveta. Če jezik, kot pravi Whorf, dejansko predpostavlja način, kako vidimo in dojemamo svet, potem neizogibno vpliva tudi na posameznikovo identiteto. Nobena izmed teh teorij ni napačna ali pravilna, vsaka prispeva svoj košček k boljšemu razumevanju zapletenega odnosa med jezikom in mislijo, zato se bom v naslednjem poglavju podrobneje dotaknila odnosa med jezikom, posameznikom in družbo ter nekaterih težav, na katere naletimo pri raziskovanju jezika.

3.2 JEZIK V ODNOSU DO POSAMEZNIKOV IN DRUŽBE

Definicij jezika je bržkone toliko kot avtorjev, ki so se definicije lotili, vendar bi lahko rekli, da je skupna točka večine človeška komunikacija. Jezik lahko delimo po več različnih kriterijih – poznamo notranji jezik ali notranji monolog, ki mu seveda lahko rečemo tudi razmišljanje, in zunanji jezik oziroma govor. Poznamo pojmovni, številčni, glasbeni in slikovni jezik (Tomc 2011, 179). Nadalje lahko jezik seveda delimo na različne svetovne jezike, dialekte, žargone in podobno. Jezik lahko raziskujemo iz družbenega vidika ali kot jezik sam po sebi, preko slovničnih struktur, lahko ga preučujemo iz biološkega in kemijskega vidika preko nevronov in genov.

Iz Saussurjeve in Chomskyjeve šole izhaja teorija preprostega nativizma (ang. *simple nativism*), po kateri naj bi bil jezik v svojem bistvu prirojen oziroma naj bi bile vse glavne značilnosti jezika narekovane s strani prirojenega mentalnega aparata. Stephen Levinson tej teoriji močno nasprotuje in izpostavlja, da je s sklicevanjem na »prirojenost« nemogoče argumentirati tolikšno število tako različnih jezikov po svetu in da ni mogoče, da bi obstajal biološki mehanizem, ki bi nas lahko opremil z vsemi mogočimi pomeni vseh mogočih besed v vseh mogočih jezikih, izmed katerih bi potem lahko izbirali. Poleg tega naše možgansko tkivo ni niti približno tako specifično v svojih funkcijah. Človeško evolucijo je zaznamoval razvoj dveh tipov prenosa informacij iz generacije v generacijo – genetski in kulturni, med obema pa poteka sistematična

interakcija. Jezik je osrednji del te koevolucije gena in kulture, saj je kultura, ki se odziva na specifično ekološko nišo, tista, ki zagotavlja večino konceptualnih »paketov«, ki so vpleteni v vsak jezik. Vsebina jezika in njegova oblika pa so večinoma produkt kulturne tradicije, vendar so hkrati isti kulturni elementi omejeni z biološkimi predispozicijami človeške vrste, posebej sposobnosti učenja (Levinson 2003, 26–27).

Mnogi lingvisti so zato mnenja, da je jezik nemogoče preučevati izven družbenega konteksta. Ahearn, recimo, trdi, da bistvo jezika ne more biti razumljeno brez povezave z družbenim kontekstom, v katerem se uporablja, saj jezik ni nevtralen in abstrakten medij za komunikacijo, temveč sistem družbeno umeščenih praks. Jezik in besede izhajajo iz družbenega konteksta, vendar bi lahko rekli tudi obratno – družbene interakcije so skoraj vedno jezikovno pogojene, naj bo to pisno, verbalno ali neverbalno (Ahearn 2012, 3–8). Clark je mnenja, da jezik uporabljamo zato, da lahko govorimo o svojih izkušnjah, vendar pa je jezik sam po sebi daleč od tega, da bi bil točna reprezentacija naših izkušenj, saj je vedno subjektivno obarvan. Jezikovno izražanje torej ni neposreden odraz načrta naše zavesti ali misli, temveč selektivno izdelan načrt. V središču jezika je latentna predpostavka, da večino sporočila sploh ni treba izraziti, saj govorec domneva, da si z naslovnikom delita skupen kulturni okvir, ki večino informacij naredi samoumevno (Slobin v Clark 2003, 17). Vendar kar je samoumevno v enem jeziku, ni nujno, da je tudi v drugem jeziku: govorce jezikov z močno različnimi slovniciami so preko le-teh usmerjeni k opazovanju različnih aspektov sveta ter različnim sklepom o svetu na podlagi objektivno podobnih zaznav, kar je seveda nastavek za lingvistični relativizem (Clark 2003, 17).

Prav zaradi tesne prepletenosti med mislijo in jezikom se pri raziskovanju jezika pojavlja mnogo težav. V prvi vrsti se pojavlja problem, ki so ga izpostavili že antropologi in sociologi – kako se postaviti v vlogo objektivnega opazovalca, ko pa je nemogoče, da se posameznik popolnoma izvzame iz družbe oziroma, bolj natančno, svoje kulture? Kultura in jezik se nenehno dopolnjujeta, rasteta, spreminjata in vplivata drug na drugega. Če se je nemogoče izvzeti iz svoje kulture, enako velja tudi za jezik. S kritično distanco in zavedanjem tega dejstva lahko pri antropološkem in sociološkem raziskovanju vnaprej pričakujemo, da naše interpretacije ne morejo biti povsem objektivne, poskušamo razumeti svoje kulturno ozadje in ga vključiti v interpretacijo in analizo svoje raziskave - preučevanje jezika pa nam postavlja izzive na povsem novi ravni. Če ima jezik moč vplivati ali celo oblikovati našo misel, ali lahko v resnici razumemo svet drugega jezika? Kako objektivno preučevati vpliv jezika na misel, če je vsaka naša dejavnost že del naše študije? To težavno vprašanje je naslovil že Whorf, ki je

izpostavil, da se od lastnega jezika težko oddvojimo, ker postopek usvajanja začne teči že praktično pred rojstvom, tako da ga popolnoma ponotranjimo v prvih dveh letih starosti – postane nam navada, neločljiva od naše kulture in identitete. Zato ni nenavadno, da ko preučujemo drug jezik, razmišljamo v svojem jeziku, kar pa lahko postane problematično, kadar je ta jezik bistveno drugačen od našega in zajema popolnoma druge vidike sveta in načine delovanja (Whorf 1956, 137–138).

Veliko težavo predstavlja tudi razlikovanje med jezikovnim in nejezikovnim – kako določimo, kaj je nejezikovno, če je vse posredovano preko jezika? V tem oziru je nemogoče ločiti »jezik« od domnevno nejezikovnih misli in elementov kulture (Ahearn 2012, 71). John Lucy je, recimo, predlagal, da bi morali pri raziskovanju lingvistične relativnosti miselne vzorce udeležencev ocenjevati ločeno od eksplicitno jezikovnih kontekstov in poskušati razpoznati, kateri izmed njih se odražajo tudi v vsakodnevem življenju, torej izven »laboratorija« (Lucy v Slobin 2003, 157). Drugi raziskovalci se pri študijah osredotočajo na razumevanje in oblikovanje teorij »iz konteksta«, zanimata jih predvsem uporaba jezika in kulturna praksa. Ta pristop je izbral tudi Dan Slobin, ki poudarja dejstvo, da ljudje večino svojega življenja preživimo v situacijah, ki so tako ali drugače pogojene z jezikom, kar pomeni, da smo neprestano vpleteni v pripravljanje, produkcijo in interpretacijo jezikovnih sporočil. Zato so tudi raziskave lingvistične relativnosti nepopolne, če jih izvajamo in interpretiramo brez ozira na kognitivne procese, ki se dogajajo, ko uporabljamo jezik (Slobin 2003, 157–158).

Pomemben vidik, na katerega se vse prevečkrat pozabi, je tudi politična zgodovina lingvistike. Področje jezikoslovja je v veliki meri nastalo na zapaščini kolonializma. Skupnosti, s katerimi so se srečali kolonizatorji, in njihove jezike se je največkrat razumelo skozi evolucionistično prizmo, predvidevali pa so tudi, da so skupnosti enojezične in da obstaja nekakšna »prvinska« vez med njihovim jezikom ter okoljem (Ahearn 2012, 273–274). Lastnosti, ki so jih kolonizatorji pripisovali jezikom skupnosti, s katerimi so se srečali, so mnogokrat pripisovali tudi njihovim govorcem. Torej, če so določen jezik videli kot »preprost« ali v takratni terminologiji »primitiven«, so enake lastnosti posplošili tudi na govorce tega jezika. Temu procesu pravimo ikonizacija in jo je opisal že Sapir kot »evolucijski predsodek³« (Sapir v Ahearn 2012, 276).

---

³ Kot eno izmed težav, na katere je naletel pri empiričnem raziskovanju jezika je Sapir navedel tudi »evolucijski predsodek«, torej mnenje, da so nekateri jeziki bolj razviti kot drugi. V evropskem prostoru so bili latinščina, grščina in sanskrt prepoznani kot izraz »najvišjega«, vsi ostali jeziki pa le korak na poti k tej obliki oziroma kot pomanjkljivosti ali »zanimiv odklon« (Sapir 2003, 113-114).

V tem poglavju sem podrobneje opisala odnos med jezikom in družbo ter tudi težave, s katerimi se srečujemo pri raziskovanju jezika, saj jih večina izvira prav iz tesne prepletenosti med jezikom in kulturo njegovih govorcev. Vprašanje, ali je jezik mogoče preučevati ločeno od družbenega konteksta, v katerem se ga uporablja, torej ali lahko govorimo o misli brez jezika in jeziku kot povsem lastni entiteti, je še vedno zelo aktualno. Odgovor na to vprašanje bi razkril mnogo o vplivu jezika na misel in posledično o vplivu, ki ga ima jezik na našo percepcijo realnosti ter izgradnjo identitete. Z veliko verjetnostjo lahko rečemo, da se jezik in misel vzajemno dopolnjujeta in vplivata drug na drugega, zato ta odgovor zagotovo ni enoznačen in vsekakor ne preprost. Več o tem, kako jezik vpliva na našo predstavo o svetu, tako v objektivnem smislu kot tudi v kulturnem okviru, bom predstavila v naslednjem poglavju, kjer se bom posvetila teoriji lingvistične relativnosti.

3.3 LINGVISTIČNA RELATIVNOST⁴ V TEORIJI IN PRAKSI

Lingvistična relativnost je izraz, ki ga je prvi uporabil Edward Sapir, podrobneje pa je teorijo razvil njegov učenec Benjamin Lee Whorf. Teorija lingvistične relativnosti se mnogokrat zmotno poimenuje tudi Sapir-Whorfova hipoteza, čeprav avtorja nikoli nista objavila skupnega dela. Po »trdi verziji«, torej teoriji lingvističnega determinizma naj bi jezik določal misel do te mere, da govorniki tega jezika lahko dojemajo svet le skozi točno določene strukture svojega jezika. V resnici jezik, ki ga posameznik govori, lahko predpostavlja način razmišljanja, vpetost v določene kulturne prakse in prepričanja, vendar ta odnos ni niti približno determinističen ali enosmeren, temveč vzajemen, dinamičen proces med jezikom, mislijo in kulturo, ki ga mnogo bolj natančno opisuje teorija lingvistične relativnosti. Whorfovo domnevo o lingvistični relativnosti je seveda od petdesetih let dvajsetega stoletja naslovalo mnogo kritikov. Steven Pinker je leta 1994 izpostavil, da je bila večina empiričnih poskusov, ki so preverjali teorijo, usmerjena v preučevanje šibkih učinkov jezika na misel, ki so seveda potrdili, da ima jezik lahko nekaj učinka na spomin in kategorizacijo (v Gentner in Goldin-Meadow 2003, 3). Vendar pa Devitt in Sterenly (v Gentner in Goldin-Meadow 2003, 3) trdita, da je edini razlog oziroma aspekt, v katerem jezik očitno in neizpodbitno vpliva na misel, precej banalen: večina naših konceptov je osnovanih na jeziku. Ta kritika si je sicer sama po sebi nasprotujoča, saj je vprašanje vpliva jezika na misel potisnjeno na stran kot banalno, hkrati pa trdi, da večina naših

---

⁴ Čeprav večinoma uporabljamo krovni izraz lingvistična relativnost, se za tem konceptom pravzaprav skrivata dve različni teoriji – lingvistična relativnost in lingvistični determinizem. Uporabljata se tudi izraza »trda« in »mehka« verzija lingvistične relativnosti. Medtem ko je lingvistična relativnost oziroma »mehka« verzija bolj splošno sprejeta, saj jo je precej lahko dokazati, je lingvistični determinizem bolj ekstremna verzija, ki trdi, da jezik, ki ga govorimo, ne le vpliva na naš način mišljenja, temveč ga določa.

konceptov sloni na jeziku, kar je mnogo bolj radikalna izjava kot argumenti večine pristašev teorije lingvistične relativnosti (Gentner in Goldin-Meadow 2003, 3).

Obrisi lingvistične relativnosti se nam razkrijejo že z najpreprostejšimi poskusi prevodov. Vzemimo na primer angleški stavek »The elephant ate the peanuts«, torej v slovenščini »Slon je pojedel arašide«. Tako v angleščini kot tudi v slovenščini moramo izraziti slovnični čas – v tem primeru izraziti, da se je dogodek zgodil v preteklosti, v slovenščini pa mora glagol poleg slovničnega časa nujno vsebovati tudi spol osebka. V mandarinski kitajščini bi bilo izražanje časa poljubno – lahko bi ga izrazili ali pa tudi ne. Če bi stavek želeli povedati v ruščini, bi morali izraziti slovnični čas, slonov spol ter ali je slon pojedel vse arašide ali le en del. V turščini bi morali neizogibno izraziti, ali smo dogodku sami prisostvovali ali pa smo zanj slišali od neke druge osebe. Govorci različnih jezikov morajo biti tako pozorni na presenetljivo različne vidike sveta, da jih lahko ubesedijo v slovnično pravilni obliki svojega jezika (Broditsky in drugi 2003, 61). Vendar ali različni vidiki, ki jih moramo izraziti, vplivajo tudi na to, kako mislimo? Ali govorci angleščine, mandarinske kitajščine, ruščine in turščine razmišljajo različno zaradi jezika, ki ga govorijo? Ali torej kalup slovnice njihovega jezika ukaluplja tudi njihovo misel? Whorf je v odgovor na ta vprašanja predlagal, da kategorije in raznolikosti vsakega jezika določajo naš način percepcije, analiziranja in udejanjanja v svetu. Tako kot se razlikujejo jeziki, se tudi njihovi govorci razlikujejo v tem, kako dojemajo sicer objektivno podobne situacije ter tudi kako v njih delujejo (v Broditsky in drugi 2003, 61).

Ena izmed Whorfovih bolj znanih antropoloških raziskav med ameriškimi staroselci Hopi, se dotika vprašanja časa kot slovnične kategorije. Ameriški jezik hopi ne vsebuje nobenih besed, slovničnih oblik ali izraznih sredstev, ki bi jih lahko direktno prevajali v kategorijo, ki jo v zahodnih jezikih imenujemo »čas«, prav tako ne izrazov, kot so preteklost, sedanost ali prihodnost (Whorf 1956, 57). Kljub temu lahko v jeziku hopi upoštevamo in pravilno opisujemo, v pragmatičnem ali operativnem smislu, vse vidne pojave v vesolju. To dejstvo, da obstaja jezik, ki s tako drastično drugačnimi koncepti opisuje enak svet, dokazuje, da je naš način opisovanja sveta preko kontrasta med prostorom in časom popolnoma arbitraren in sploh ne nujen za razumevanje fizičnega sveta okoli nas in fizikalnih pojavov, ki delujejo znotraj njega. Ko poskušamo razumeti, kako govorci jezika hopi dojemajo svet, moramo upoštevati nove koncepte in abstrakcije, ki namesto »časa« zavzemajo pozicijo razlage vesolja na podlagi konceptov in idej, ki jih v jezikih zahodnih kultur ne poznamo (Whorf 1956, 58).

Čeprav Whorfu mnogi očitajo lingvistični determinizem, sem mnenja, da so prav njegove raziskave dokaz, da je vpliv jezika na misel predispozicijski in ne determinističen. Če se dovolj

poglobimo, lahko razumemo še tako drastično drugačno razumevanje konceptov, ki bi se nam morda zdeli neizpodbitno objektivni. Ostaja pa vprašanje, ali obstaja razlika med zgolj razumevanjem novih konceptov in na drugi strani njihovim ponotranjenjem, ki je bržkone mogoče le, če jih usvojimo preko primarne socializacije. Mogoče je tudi, da jezik najmočneje vpliva na abstraktne misli – tiste, ki niso utemeljene v čutnih, fizičnih izkušnjah. Čeprav je, recimo, sposobnost prepoznavanja barv močno odvisna od našega biološkega ustroja, pa percepcija časa ni omejena s fizično izkušnjo in zato svobodno variira med različnimi jeziki in kulturami (Broditsky in drugi 2003, 63).

Domneva lingvistične relativnosti torej predpostavlja, da jezik do določene mere vpliva na način, kako dojemamo svet. Če ima jezik moč izoblikovati našo percepcijo sveta, potem skoraj zagotovo lahko rečemo, da vpliva tudi na izoblikovanje identitete posameznikov (z zavedanjem, da ta odnos nikakor ni determinističen). Specifične slovnične strukture določajo, katere aspekte moramo izraziti, ko želimo poročati o dogodkih, zato nas jezik, ki ga govorimo, naredi občutljive in pozorne na precej različne vidike sveta, to pa zagotovo ni zanemarljiv element pri izoblikovanju identitete posameznikov. Že od nastanka teorije lingvistične relativnosti so bile ključni element raziskovanja in razumevanja zapletenega odnosa med jezikom in mislijo slovnične kategorije, saj nas njihove variacije opominjajo na arbitrarnost konceptov, ki se nam zdijo sicer trdno zasidrani v objektivni realnosti. V naslednjem poglavju jim bom zato posvetila nekoliko več pozornosti.

3.3.1 SLOVNIČNE KATEGORIJE

Slovnične kategorije so tisti aspekti jezika, ki jih *moramo* izraziti, torej slovnične strukture določenega jezika, ki morajo biti uporabljene, da so stavki v tem jeziku tvorjeni smiselno in pravilno. Prepoznamo jih po treh tipičnih lastnostih: so (1) pogoste, (2) nujne (govorci jih morajo uporabljati, če želijo tvoriti smiselne stavke) in (3) nezavedne (govorci se redko zavedajo slovničnih struktur svojega jezika) (Ahearn 2012, 82). Kot smo videli v primeru slona, ki je arašide, bodo govorce različnih jezikov pozorni na različne aspekte dogodkov in situacij, ki jih opisujejo. To pomeni, da bo v nekaterih jezikih izražen čas, v katerem se je dogodek zgodil, v drugih, ali je dogodek dokončan ali še v teku, ali je govorec dogodku prisostvoval ali ne, ali so predmeti, o katerih je govor, vidni ali ne in podobno (Clark 2003, 17–18). Govorci jezika komanče iz Severne Amerike imajo, recimo, zaimke, ki razlikujejo med vidnim in nevidnim ter bližnjim in oddaljenim, ko se nanašajo na predmet v tretji osebi – to pomeni, da poznajo štiri oblike zaimka »ono«. Tovrstna razlikovanja v zaimkih v različnih jezikih širom sveta od svojih govorcev zahtevajo, da so pozorni na zelo različne aspekte fizičnega in

družbenega sveta okoli njih (Ahearn 2012, 82). Jezik Dyirbal iz Avstralije ima na primer štiri glagolske razrede, ki jih govorci *morajo* uporabljati, če želijo tvoriti stavke. Ti razredi so (v Ahearn 2012, 83):

- »1. Bayi (človek): moški in živali
- 2. Balan (človek): ženske, voda, ogenj in bojevanje
- 3. Balam: hrana rastlinskega izvora
- 4. Bala: vse, kar ne sodi v ostale kategorije«

Govorci določenega jezika so tako prisiljeni biti pozorni na celo vrsto precej različnih konceptualnih razlik v skoraj vsakem stavku: nekateri jeziki izražajo aspekt, drugi ne, nekateri imajo sedem slovničnih časov, drugi nobenega, nekateri zahtevajo izražanje družbenega statusa pri vsaki uporabi glagola, drugi spet ne... Jeziki se tako bistveno razlikujejo v tem, kar *morajo* posredovati, ne pa v tem, kar *lahko* (Ahearn 2012, 84).

Stephen Levinson v svoji kritiki nativističnega pristopa k raziskovanju jezika prav tako izpostavi slovnične kategorije. Zagovorniki teorije preprostega nativizma med drugim namreč trdijo, da so slovnične kategorije direktna projekcija univerzalnih konceptov, ki so prirojeni človeški vrsti. Pinker recimo pravi:

Znati jezik pomeni znati prevajati mentalščino⁵ v besede in obratno. Ljudje brez jezika bi še vedno imeli mentalščino in tudi dojenčki ter živali imajo najverjetneje neko preprosto obliko le-te. Učenje jezika je preprosto stvar učenja načina lokalne projekcije in dognanja specifičnih fonetičnih ustreznic za predobstoječe koncepte. Mogoče je, da so slovnične kategorije in strukture bolj ali manj samo preslikave predobstoječega konceptualnega prostora, ki je vprogramiran v naš biološki ustroj – ljudje torej izumljajo besede, ki označujejo obstoječe koncepte (Pinker v Levinson 2003, 28).

Če bi bil Pinkerjev argument resničen, bi si bile slovnice in ustroji besedišča v različnih jezikih mnogo bolj podobni, poleg tega pa bi med različnimi jeziki lahko našli mnogo več jezikovnih univerzalnosti, ki pa jih zaenkrat poznamo le peščico (Levinson 2003, 28). Primer je, recimo, prostorska kognicija, saj prostor, zaradi podobnih bioloških predispozicij, vsi pripadniki človeške vrste zaznavamo bolj ali manj enako. Po teoriji preprostih nativistov bi morale biti torej slovnične kategorije za opisovanje prostora univerzalne, vendar na podlagi mnogih empiričnih raziskav vemo, da je temu pravzaprav nasprotno. Levinson je opravil obsežno raziskavo o absolutnem in relativnem dojetanju prostora. Relativno dojetanje prostora je

---

⁵ Ang. *mentalese* - pomeni hipotetičen jezik, v katerem so koncepti in stavki v mislih predstavljeni brez besed.

značilno za evropske jezike, kot sta angleščina in tudi slovenščina, ki pozicijo objekta opisujejo z besedami, ki so relativne glede na pozicijo govorca. V jezikih, ki uporabljajo relativni sistem, torej rečemo, da je nekaj »levo od«, »pred«, »za«, »pod« in podobno. Mnogi jeziki pa poznajo absolutni sistem prostorskega umeščanja, ki od svojih govorcev zahteva, da pozicijo objekta opišejo glede na neko nepremično točko. To so lahko strani neba (torej X je severno/jugozahodno/vzhodno od Y) ali druge lokalne geografske posebnosti (rečni tok, hrib in podobno). Ta način orientacije od govorcev jezika zahteva, da se stalno zavedajo svoje pozicije, da si v mislih ustvarijo nekakšen podzavesten mentalni kompas, s katerim lahko izrazijo svojo pozicijo glede na absolutno orientacijsko točko. Približno ena tretjina jezikov primarno uporablja absolutni sistem orientacije, čeprav nekateri jeziki omogočajo izražanje tako v absolutnem kot tudi v relativnem načinu. Način jezikovnega izražanja prostorske orientacije tako nujno vpliva tudi na način razmišljanja njegovih govorcev, saj morajo ti, da lahko umeščajo v prostor tako sebe kot ostale, vedno vedeti, kje v prostoru se nahajajo glede na glavno orientacijsko točko, ki je lahko tudi zelo daleč stran. Govorci jezikov, ki uporabljajo absolutni način orientacije v prostoru, morajo tako vedno imeti zelo široko prostorsko sliko (Ahearn 2012, 88).

Ideja, izhajajoča iz Chomskyjeve šole, ki pravi, da se univerzalni koncepti samo preslikajo v besede in da je vse, kar mora otrok storiti, ko se uči jezika, da najde ustrezno lokalno poimenovanje za ta koncept, je torej vse preveč poenostavljena. Odnos med našo konceptualizacijo objektivnega sveta in njegovo ubeseditvijo je mnogo bolj kompleksen, saj je naše mišljenje drugačno, kadar mislimo z namenom, da bomo svoje misli sporočili v govorni obliki. Vsakemu izmed nas se je kdaj zgodilo, da je težko izrazil oziroma izrazila svoje misli. Odgovor na vprašanje, ali razmišljamo enako, kot govorimo, je torej evidenten – ne (Levinson 2003, 33–34). Teorija mišljenja za govor (ang. *thinking for speaking*), ki jo je razvil Dan Slobin, poskuša odgovoriti na tovrstna vprašanja in hkrati ponuja celovitejši uvid v odnos med jezikom in mislijo.

3.3.2 TEORIJA MIŠLJENJA ZA GOVOR

Slobin je postavil nov mejnik v razumevanju odnosa med jezikom in mislijo, saj so njegovi predhodniki videli bolj ali manj le dva pola – ali jezik tako ali drugače vpliva na misel ali pa ne. Seveda niso prišli do jasnega odgovora, saj je njun odnos mnogo bolj kompleksen. Pinker je zavzeto nasprotoval Whorfovi hipotezi lingvistične relativnosti, češ da ni nikakršnih znanstvenih dokazov, ki bi potrjevali, da jezik odločilno in dramatično oblikuje način mišljenja

govorcev, a je tudi izjavil, da je bil »Whorf zagotovo v zmoti, ko je trdil, da jezik oblikuje posameznikovo konceptualizacijo realnosti na splošno. Vendar je imel prav v veliko šibkejšem smislu: posameznikov jezik določa, kako mora slednji konceptualizirati realnost, ko želi o njej govoriti« (Pinker v Slobin 2003, 158). Slobin je tako predlagal teorijo, ki ji pravi »mišljenje za govor« (ang. *thinking for speaking*), s pomočjo katere lahko natančneje razumemo kompleksne vsakodnevne povezave med govorom in mislijo, kar pa seveda še ne pomeni, da lahko podamo enoznačen odgovor. Tekom svojih raziskovanj je Slobin prišel do zaključka, da do vsebine svojega uma dostopamo na poseben način, kadar imamo svoje misli namen uporabiti v govoru. V hipnem časovnem okviru konstrukcije naših izrekov posameznik ali posameznica misli oblikuje glede na slovnične oblike, ki so na voljo v danem jeziku (Slobin 2003, 158).

Kot smo videli na primeru slovničnih kategorij, govorniki različnih jezikov različno konceptualiziramo objektivni svet okoli nas. Ker se jeziki bistveno razlikujejo v svoji semantični strukturi, obstaja le malo, če sploh kakšen besedni koncept, ki je univerzalen in se pojavlja v vseh svetovnih jezikih. Seveda je izjemno težko določiti, kako ljudje *zares* interpretirajo realnost, saj govor ni jezikovni video posnetek dogodka. Dogodek ne more biti nikoli v popolnosti predstavljen preko jezika, saj jezikovno izražanje zahteva neke vrste shematizacijo. Vsak izrek predstavlja nabor značilnosti, pri čemer mora slušatelj sam zapolniti manjkajoče podrobnosti glede na kontekst in poznavanje ozadja. Del tega ozadja je vedenje o tem, kaj je obvezno ali tipično za dotični jezik. Če, recimo, v angleščini sogovorniku ali sogovornici pripovedujemo o svojem prijatelju ali prijateljici (ang. *my friend*), je lahko spočetka sicer nejasno, ali je oseba moškega ali ženskega spola, vendar se bo spol prej ali slej razkril preko osebnih zaimkov, ki so v angleščini nujno zaznamovani s spolom. Če se bomo tekom pogovora izogibali uporabi osebnih zaimkov, lahko naš sogovornik ali naša sogovornica sklepa, da spola našega prijatelja ali prijateljice ne želimo razkriti z določenim namenom. Kot je razvidno, se v slovenščini težko izognemo temu, da bi izrazili spol, saj je že sam samostalni spolno zaznamovan, izražanju spola pa se bomo težko izognili tudi v nadaljevanju pogovora. Če bi imeli enak pogovor v jeziku, ki nima spolno zaznamovanih osebnih zaimkov, kot so recimo turščina, kitajščina ali madžarščina, ne bi bilo prav nič nenavadnega, če do konca pogovora še vedno ne bomo vedeli, ali je bila oseba, o kateri je bil govor, ženskega ali moškega spola (razen seveda iz konteksta). Ko govorimo angleško ali slovensko, je naše mišljenje za govor torej usklajeno s pomembnostjo izražanja spola, tako kot tudi sogovornikovo »poslušanje za mišljenje«. Ne gre torej za predstavo oziroma kognicijo o realnosti, temveč za sprotno konstrukcijo naše mentalne predstave. Naša osnovna kognicija spola se ne spreminja, ko

zamenjamo jezik, zamenja pa se naša družbena in kulturna predstava o spolu. Komunikacija je utemeljena v kulturi in večinski del kulture je utemeljen v jeziku (Slobin 2003, 159–160).

Čeprav razlike v slovnični strukturi od govorcev različnih jezikov zahtevajo, da vzamejo v zakup oziroma upoštevajo drugačne kombinacije slovničnih značilnosti, kadar razmišljajo z namenom govora, te razlike vplivajo le na jezikovni izraz misli. Le kadar govorci želijo svoje misli tudi ubesediti, morajo uporabiti prav določene slovnične strukture, ki so obvezne v njihovem jeziku, te pa so dane oziroma prisotne zaradi ustroja misli, ki ga razvijemo skozi uporabo vsakega jezika. Jezik in misel sta tako krožno povezana – v človeški zavesti eno brez drugega ne obstaja. Če ljudje razmišljajo za govorjenje, si morajo predstavljati slovnične strukture, ki so obvezne za jezik, ki ga uporabljajo. Nasprotno pa, če razmišljajo le zato, da razumejo, kar jim je nekdo povedal, se spominjajo ali kategorizirajo, potem lahko njihove reprezentacije vsebujejo veliko materiala, ki ponavadi ni vključen v konceptualni zemljevid njihovega jezika. Sklepamo lahko, da so tovrstne konceptualne reprezentacije bližje univerzalnosti kot pa konceptualne reprezentacije, ki jih uporabljamo v jeziku oziroma govoru (Clark 2003, 21).

Informacije, ki jih potrebujemo za poročanje v enem jeziku, niso iste informacije, ki jih potrebujemo v drugem jeziku. Za dvojezične osebe, ki med jeziki preklaplajo na dnevni ravni, je zato zelo pomembno, da si zapomnijo vse vidike in informacije, ki jih bodo za komunikacijo o določeni situaciji ali dogodku potrebovali v obeh jezikih. Isti dogodek je tako lahko v spominu zapisan oziroma reprezentiran na mnogo različnih načinov. Najbolj verjetno je, da se večino časa zanašamo na več reprezentacij hkrati in po potrebi izberemo tisto, ki ima največ uporabnih informacij za komunikacijo, ki jo želimo sprovesti. Jeziki se ne razlikujejo le v svojih slovničnih strukturah, temveč tudi v razponu besed, ki so na voljo. Vsaka izbira besede označuje konceptualno perspektivo, za katero se je govorec odločil, da jo bo prevzel, vendar bodo govorci različnih jezikov imeli različno število možnosti na različnih področjih. Za razlike oziroma kategorije, ki so kodirane slovnično, kot sta vidik ali spol, lahko predvidevamo, da imajo malo vpliva na misel, kadar razmišljamo za neko nalogo, ki ne sloni na jeziku. Za reševanje kognitivnih nalog, ki ne uporabljajo jezikovnega izraza, bodo ljudje, ki sicer govorijo zelo različne jezike, odreagirali podobno ali celo enako, iz česar lahko sklepamo, da so si reprezentacije za nejezikovne namene tudi v različnih jezikih in kulturah zelo podobne. Za Clark dejstvo, da smo govorci določenega jezika, še ne pomeni, da nas ta omejuje v predstavi sveta okoli nas, temveč bo naš jezik le oblikoval, kako bomo o njem govorili (Clark 2003, 20–22). Kljub nekaterim kritikam se akademiki različnih struj strinjajo, da je jezik močan medij

kognicije, kadar govorimo – razne oblike govora pa so večinski del naše komunikacije, celo našega življenja. Ljudje se ne učimo le prek neposrednih izkušenj, temveč tudi preko tega kar slišimo in beremo o različnih situacijah in dogodkih. Vsaj v tem smislu ima torej jezik potencial, da oblikuje našo predstavo o svetu (Gentner in Goldin-Meadow 2003, 11).

Kar mi doživljamo kot objektivno resničen svet, v veliki meri temelji na podzavestnih jezikovnih strukturah neke družbene skupine. Niti dva jezika si nista dovolj podobna, da bi zanju lahko trdili, da predstavljata enako družbeno resničnost. Svetovi, v katerih živijo različne družbe, so povsem različni svetovi, ne le enaki svetovi z različnimi poimenovanji za stvari, ki jih zapolnjujejo (Sapir v Ahearn 2012, 71).

S teorijo mišljenja za govor lahko morda nekoliko bolje razumemo odnos med jezikom in mislijo, saj ponuja odgovor, ki ni enoznačen, temveč upošteva medsebojni vpliv jezika, misli in kulture. Stavčne strukture in slovnične kategorije, ki jih moramo uporabljati, da se lahko pravilno izražamo v svojem jeziku, nedvomno vplivajo na našo misel, kadar slednjo želimo jezikovno izraziti. Pri nejezikovni kogniciji pa je naše mišljenje lahko precej bolj neopredeljeno. Pomislimo samo, kolikokrat se nam zgodi, da se nam naša misel zdi popolnoma smiselna in lahko opredeljiva, ko pa jo poskušamo ubesediti, se znajdemo v zadregi. Čeprav torej do določene mere lahko ločimo jezikovno in nejezikovno kognicijo, je večina naših vsakodnevnih interakcij jezikovno pogojenih, zato lahko rečemo, da ima jezikovna kognicija veliko večji vpliv na izgradnjo naše percepcije sveta in identitete kot pa nejezikovna. V nadaljevanju diplomske naloge se bom posvetila vplivu jezika na izgradnjo identitete. Slednja nastane in se dopolnjuje v družbi, zato bom opisala tudi pomene in vloge, ki jih jezik prevzema, ustvarja in reproducira v vsakdanjem življenju posameznikov, ter kako poteka izoblikovanje identitete pri dvojezičnih osebah.

4 JEZIK, IDENTITETA IN DVOJEZIČNOST

4.1 VLOGA JEZIKA V DRUŽBENIH RAZMERJIH IN IZOBLIKOVANJU IDENTITET

Čeprav nekateri jezikoslovci (predvsem tisti, ki izhajajo iz de Saussurejeve strukturalistične šole) zagovarjajo preučevanje jezika izven družbenega konteksta, živ jezik ne more obstajati, če ne obstaja skupnost govorcev, ki ga ohranja in razvija (Ahearn 2012, 104). Za to skupnost mora biti značilna redna in pogosta interakcija s pomočjo skupnega sistema verbalnih znakov, od ostalih skupnosti pa se razlikuje po opaznih razlikah v tem sistemu. Četudi lahko znotraj ene skupnosti govorcev obstaja več jezikovnih variant, je pomembno, da si pripadniki delijo niz

družbenih norm (Gumperz v Ahearn 2012, 105–106). Skupnosti govorcev največkrat niso utemeljene na geografski umeščenosti, temveč na vrsti družbenih razmerij govorcev določenega jezika. Zaznamujejo jih predvsem ekonomski in socialni odnosi, ki se izrazijo skozi jezikovne in socialne hierarhije (Santa Ana in Parodi v Ahearn 2012, 108). Pomembno vlogo pri reproduciranju družbenih odnosov moči ima prevladujoči diskurz - niz pravil in praks, s pomočjo katerih ljudje, v določenem družbenem in zgodovinskem kontekstu, producirajo pomenke izjave. Stuart Hall o diskurzu razmišlja kot o družbenem pojavu, ki konstruira tematiko oziroma definira in ustvarja objekte našega znanja. Usmerja način, na katerega lahko o določeni tematiki govorimo in jo raziskujemo. Prav tako vpliva na način, kako se ideje pretvarja v prakso in kako se jih uporablja za reguliranje ravnanja drugih. Tako kot diskurz »zapoveduje« določene načine govorjenja in določene tematike, tako tudi izključuje in omejuje druge načine govora, naše ravnanje v odnosu do določene tematike in ustvarjanju znanja o njej (v Ahearn 2012, 265). Diskurz in prevladujoča ideologija sta seveda močno prepletena in se medsebojno konstruirata in dopolnjujeta. Ustvarjanje družbene realnosti skozi uvajanje jezikovnih struktur v diskurzu je proces, skozi katerega se ohranjajo in spreminjajo širši družbeno-zgodovinski odnosi moči (Ahearn 2012, 277). Kako uporaba določenega jezika vpliva na našo interpretacijo resničnosti, nam ponuja tudi »teorija prakse« (ang. *practice theory*). Po teoriji prakse naj bi imeli jezik, kultura in družba neko že obstoječo realnost, ki pa je hkrati produkt delovanja posameznikov v družbi. Tako jezikovne kot tudi družbene strukture hkrati omejujejo in ustvarjajo človeško delovanje, ki nato vpliva na poustvarjanje in spremembe taistih struktur. Posamezniki vpeti v te strukture torej niso popolnoma svobodni, vendar tudi ne fatalistični produkti družbenih procesov. Lahko rečemo, da so družbene strukture dovolj ohlapne, da narekujejo nek splošen princip delovanja družbe, hkrati pa ob dovolj velikih pritiskih posameznikov dovoljujejo tudi manjše ali večje spremembe. Enako razmerje lahko opazimo med jezikom in percepcijo realnosti. Govorci določenega jezika so do določene mere omejeni s slovnično strukturo tega jezika, vendar so kljub temu sposobni proizvodnje neskončnega števila slovnično pravih jezikovnih struktur znotraj pravih obstoječe slovnice. Jeziki in kulture nastajajo vzporedno, skozi socialne in jezikovne interakcije posameznikov, ki pa so vedno že postavljeni v specifičen družbeni, politični in zgodovinski kontekst (Ahearn 2012, 23-24).

Primer Carol Cohn, ki je v 80-ih letih dvajsetega stoletja opravljala raziskavo v »možganskem trustu« (ang. *think tank*) strategov nuklearnega orožja, prikazuje, kako lahko specifične strukture jezika določene skupnosti vplivajo na proces mišljenja posameznikov. Da se je

učinkovito vključila v skupnost strategov in da so jo ti jemali resno, se je morala naučiti povsem novega »jezika« oziroma žargona, v katerem so nuklearna orožja nastopala kot aktivni subjekti, ljudje pa pasivni objekti. Ko je usvojila tovrsten tehnološko-strateški diskurz, pa je spoznala, sprva, da z uporabo le-te ne more artikulirati svojih proti-nuklearnih nazorov, kasneje, ko je diskurz ponotranjila, pa celo, da težko razmišlja o svojih proti-nuklearnih mnenjih (Ahearn 2012, 94).

»Nisem se le naučila jezika (žargona), temveč sem v jeziku začela tudi razmišljati. Vprašanja jezika so postala moja vprašanja, njegovi koncepti so oblikovali moje odzive na nove ideje. Njegove definicije parametrov realnosti so postale moje. Moje razumevanje o tem, kaj je resnično, mi je začelo polzeti iz rok« (Cohn v Ahearn 2012, 94).

Izkušnja Carol Cohn kaže, kako lahko uporaba jezika v določenih skupnostih predpostavlja oziroma usmerja ljudi, da razmišljajo in delujejo na določen način. Družbeni in kulturni dejavniki so skoraj zagotovo vplivali na razvoj tehnološko-strateškega diskurza, zato je postavljanje ločnice med jezikom, mislijo in kulturo v takšnih situacijah skoraj nemogoče (Ahearn 2012, 94).

Ko uporabljamo jezik, ga uporabljamo kot posamezniki in posameznice z določeno družbeno zgodovino. Naša zgodovina je deloma opredeljena z našim »članstvom« v različnih družbenih skupinah, v katere smo rojeni – od spola do družbenega razreda, verske in etnične pripadnosti. Poleg kategorij, v katere smo rojeni, sčasoma prevzamemo mnoge različne vloge preko vključevanja v aktivnosti družbenih institucij, kot so (predvsem v evropskem prostoru oziroma zahodni kulturi) šola, cerkev, služba in družina. Te institucije preko vlog, ki jih v njih prevzamemo, oblikujejo naše delovanje oziroma nanj vplivajo. Članstvo v različnih družbenih skupinah, skupaj z vrednotami, prepričanji in normami, ki jih znotraj teh skupin prevzamemo in reproduciramo, je ključno za razvoj naših socialnih identitet. Tako kot jezikovne prakse, ki jih uporabljamo v svojih vsakodnevnih aktivnostih, so tudi naše socialne identitete produkt specifične zgodovine, ki so jo pisali drugi člani družbene skupine, ki so privzemali podobne družbene vloge. V tej zgodovini so določene identitete postale povezane z jezikovnimi praksami, ki pa so v zameno postale pokazatelji pripadnosti določeni družbeni skupini (Hall 2013, 32).

Lingvistična antropologija vidi identiteto kot družbeni fenomen, v nasprotju s klasično freudovsko psihologijo, ki sebstvo obravnava kot pred-kulturni pojav, ki prebiva v umu posameznika in se razvije preko psihosocialne drame znotraj družine, ki naj bi imela podoben

potek v vseh človeških družbah in skupnostih na svetu. Tovrstni pristop je velikokrat preveč univerzalističen in determinističen, saj je raznolikost družbenih (v tem primeru predvsem družinskih) odnosov vse preveč pestra, da bi lahko verjeli, da so se identitete vseh posameznikov in posameznic na svetu razvile preko enega in enakega procesa. Precej bolj verjetno je, da je izoblikovanje identitete zapleten in delikaten proces, ki je odvisen od mnogih družbenih dejavnikov, izmed katerih je jezik eden izmed najpomembnejših zaradi svoje ključne lastnosti, da prenaša sporočila na dveh ravneh – na pragmatični oziroma kontekstualni in referenčni oziroma simbolni. Besede, ki jih izbiramo oziroma uporabljamo torej ne prenašajo le neposrednega sporočila, temveč povejo veliko tudi o naši pripadnosti različnim družbenim vlogam in skupinam, te pa se v veliki meri konstituirajo po principu istosti oziroma različnosti (Bucholtz in Hall 2004, 377). O definiciji identitete Mirjana Nastran Ule pravi takole:

Oxfordski slovar angleškega jezika se opira na latinski koren besede identitas (idem = isti) in izpostavlja dva osnovna pojma identitete: koncept istosti (npr. to je identično temu), in koncept posebnosti, razločevalnosti (distinctivness). Oba koncepta skupaj pa predpostavljata konsistentnost oziroma kontinuiteto v času. Preučevanje identitete z vidika istosti nam pokaže dve pomembni karakteristiki: podobnost in razliko. Če še naprej analiziramo koncept, vidimo, da je identiteta nekaj aktivnega, ni preprosto tukaj, vedno mora biti ustvarjena, zasnovana. Je obenem praksa in proces in je lahko razumljena le kot proces, kot bivanje ali nastajanje. Nikoli ni končana in nikoli dokončna. Vse človeške identitete so na nek način socialne identitete. Drugače tudi ne gre, ker so vezane na pomen, ki ni esencialna lastnost besed ali stvari. Pomen je vedno izid strinjanja ali nestrinjanja, vedno stvar konvencij, dogovorov, inovacij, vedno do neke mere deljen in vedno izpogajan. Identiteta je reflektivna, socialno konstruirana skozi interakcije in institucije (Nastran-Ule 2000, 2–3)

Oblikovanje identitete je torej proces družbenega samoumeščanja subjekta, v katerem posameznik družbo sprejme kot najširše referenčno polje svojih delovanj, namer in doživljanj. Pomemben del tega umeščanja je, da se posameznik prepoznava kot člen nekega reda, predvsem pa da se zaveda, da je ta red v veliki meri sestavljen iz subjektivnih človeških doživljanj, dejanj, namer, govornih aktov in odnosov med ljudmi ter institucijami. Posameznik ni od družbenih vezi izolirana enota, temveč njihov aktiven del, ki lahko jezikovno in smiselno artikulira lastno delovanje. To pa lahko počne le tako, da se izraža s sredstvi in termini kulture, ki ji pripada (Nastran Ule 2000, 94–95). Očitno je torej, da je jezik bistven in neizogiben del človekovega umeščanja v družbo in izoblikovanje lastne (kulturne) identitete. Izhodišče

formiranja identitete posameznika tako naj ne bi bil on sam, temveč interakcija, družbeni odnos, v katerem nastopajo posameznik in zanj relevantni drugi (Nastran Ule 2000, 155).

Identiteta posameznika je zasidrana v družbi, družbo pa v veliki meri sestavljajo jezikovne interakcije med posamezniki. Jezik, ki ga uporabljamo ni le prazen medij za prenašanje sporočil, temveč je, poleg kulturno-zgodovinskega konteksta, vedno obarvan z našo pripadnostjo različnim družbenim vlogam oziroma skupinam – od (družbenega in biološkega) spola, družbenega razreda do etnične pripadnosti, spolne usmerjenosti, starostne skupine in podobno. Naš dialekt, način govora in izbira besed, lahko sogovorniku razkrijejo marsikaj o naši identiteti. Če izgradnja identitete v veliki meri sloni na jeziku, ki ga uporabljamo v naših vsakodnevnih interakcijah, potem lahko predvidevamo, da imajo dvojezične osebe ali dve identiteti, ki se vežeta na kontekst jezika, ali pa eno identiteto, ki je kombinacija kulturnega konteksta obeh jezikov. V naslednjem poglavju bom podrobneje opisala povezavo med dvojezičnostjo, dvokulturnostjo in identiteto ter poskušala ugotoviti, kako dvojezične osebe opredeljujejo svojo identiteto glede na jezik.

4.2 IDENTITETA, DVOJEZIČNOST IN DVOKULTURNOST

Veliko ljudi meni, da je dvo- ali večjezičnost nekaj nenavadnega, posebnega, vendar je pravzaprav ravno nasprotno – za večino ljudi je dvojezičnost nekaj povsem normalnega, včasih celo nujnega. Čeprav je težko podati točno oceno, se predvideva, da naj bi bila večjezična približno polovica svetovnega prebivalstva, dvo- ali večjezični ljudje pa so prisotni v vsaki državi na svetu. Število dvojezičnih ljudi je težko oceniti, saj je težko oceniti že samo število jezikov oziroma opredeliti, kaj sploh šteje kot samostojen jezik. Do danes tudi še ne poznamo nekih univerzalno sprejetih kriterijev, ki bi določevali mejo med jezikom in dialektom. Mnogokrat mejo bolj določajo politika, kultura in zgodovina kot pa dejanske jezikovne razlike (Ahearn 2012, 122). Šolski primer je razpad Jugoslavije. Znotraj Jugoslavije so bile srbsčina, hrvaščina in bosanščina pojmovane kot en jezik, srbohrvaščina (čeprav ima že to poimenovanje eksplicitno politično konotacijo, saj je bosanski jezik izpuščen). Po razpadu države se je postavilo »ostre mejnike« med tremi jeziki, njihovi govorniki pa so postali zelo občutljivi na nepravilno poimenovanje njihovega jezika. Vloga jezika v izgradnji narodne zavesti je v tem primeru zelo očitna.

Definicije dvojezičnosti so tako kompleksne in mnogotere, kot so posamezniki, s katerimi se jih naslavlja, vendar v grobem lahko rečemo, da so dvojezične osebe tiste, ki govorijo in uporabljajo dva jezika. Seveda je pogosta tudi tri-, štiri- in večjezičnost, vendar se v svoji

diplomski nalogi, zaradi večje preglednosti, osredotočam predvsem na dvojezične osebe. V kategorijo dvojezičnih oseb spadajo tako posamezniki, ki so dvema jezikoma izpostavljeni že od rojstva in so se obeh jezikov učili simultano, kot tudi tisti, ki so se drugega jezika naučili kasneje, ko so že obvladali svoj prvi (materni) jezik.⁶ Enako velja za večjezične osebe, torej tiste, ki govorijo tri ali več jezikov. Čeprav lahko oseba postane dvojezična pri katerikoli starosti, obstaja nek splošen konsenz, da o sočasni dvojezičnosti lahko govorimo, če se oseba drugega jezika nauči do tretjega leta starosti. Najpogostejši primeri sočasne dvojezičnosti so otroci, ki prihajajo iz družin migrantov in doma govorijo različen jezik od tistega v šoli, ter otroci, katerih starši prihajajo iz različnih jezikovnih okolij in z vsakim izmed staršev komunicirajo v drugem jeziku (Birner 2017, 2). Te definicije so na nek način seveda zelo posplošene, vendar je raznolikost življenja težko zamejiti z definicijami, zato so določene posplošitve nujno potrebne. Težava določanja specifične točke oziroma stopnje, ki nakazuje začetek dvojezičnosti, je v tem, da je znanje jezika sestavljeno iz štirih dimenzij: poslušanja, govorjenja, branja in pisanja. Vsakršna definicija mora torej postavljati mejo vsem štirim kategorijam, ki pa pri resničnih posameznikih močno variirajo. V knjigi *Handbook of Bilingualism* najdemo tale primer:

»Učenec lahko razume govorjeno angleščino in valižanščino, tekoče govori angleško, vendar ima težave z valižanščino, na drugi strani pa lahko bere tekste v valižanščini pri šestih letih in tekste v angleščini pri osmih letih, slabo piše v angleščini, v valižanščini pa sploh ne. Ali je tak učenec dvojezičen ali ne?« (Baker v Edwards 2004, 8)

Dejstvo je, da ko so otroci izpostavljeni več jezikom že od zgodnje starosti, se ponavadi tekoče naučijo vseh jezikov, ki so jim na voljo (Ahearn 2012, 56). Hkrati z učenjem jezikov otroci velikokrat prevzamejo tudi kulturne prakse, ki se nanje vežejo, in kulture ponotranjijo kot del svoje identitete. Temu pojavu pravimo »dvokulturnost« (angl. *biculturalism*). Pri sočasni dvojezičnosti je dvokulturnost bolj pogosta zaradi konteksta, v katerem nastane, torej največkrat zaradi staršev, ki prihajajo iz dveh različnih jezikovnih območij ali kot migranti v novi državi. V obeh situacijah starši hkrati z jezikom na otroke največkrat prenesejo tudi kulturne prakse. Pri dvojezičnosti, na drugi strani, se lahko oseba drugega jezika nauči kasneje, največkrat v šoli ali na jezikovnih tečajih, kjer ima kulturni element manjši vpliv – osebe, ki se učijo drugega jezika, ne ponotranjijo tudi kulturnih praks, na katere se jezik veže. Dober primer

---

⁶ Zaradi večje preglednosti bom v nadaljevanju za osebe, ki so se obeh jezikov učile že od rojstva, uporabljala izraz sočasna dvojezičnost, za osebe, ki so se drugega jezika naučile kasneje pa le dvojezičnost.

je evropski prostor, kjer mnogo ljudi tekoče govori angleško, vendar se kljub temu ne čutijo pripadniki angleške kulture (Ramírez-Esparza in García-Sierra 2014, 37).

Jezik, ki ga dvojezične osebe govorijo, se veže na kulturo, ki jo jezik zastopa in posledično tudi na kulturno identiteto. Tovrstni posamezniki lahko svoji dve »identiteti« dojemajo kot integrirani oziroma kompatibilni ali pa nasprotujoči si. Večja verjetnost je, da bodo dvojezične osebe oba jezika uporabljale v svojem vsakodnevnem življenju, če svoji kulturni identiteti dojemajo kot integrirani. V mnogih primerih je integracija dveh kultur in identitet odvisna od socialnega statusa maternega jezika. V ZDA ima, na primer, angleščina visok socialni status, španščina pa nižjega, kar se seveda kaže tudi v socialni in ekonomski moči njunih govorcev (Ramírez-Esparza in García-Sierra 2014, 37). V večjezičnih družbah so jeziki in dialekti pogosto povezani z družbeno hierarhijo. Jezikovne prakse nakazujejo družbeni status, pogost rezultat tega pa so jezikovne ideologije. Nekateri načini govora oziroma registri so označeni kot prestižni, zato govorcem omogočajo boljši dostop do zaželenih družbenih pozicij, ki prinašajo višji ekonomski in socialni status. Drugi načini govora pa so stigmatizirani in lahko govorcem otežijo dostop do prestižnih položajev. Tovrstna razlikovanja so pogosto posledica socialnih, kulturnih, političnih in zgodovinskih razlogov (Ahearn 2012, 127–128). Povezava med jezikom in družbenim kontekstom, ki ga besede prevzamejo in posledično vplivajo tudi na izgradnjo naše lastne identitete, je očitna v primeru, ki ga najdemo v knjigi Laure Ahearn *Living Language* iz leta 2012. Primer sloni na etnografski raziskavi lingvistične antropologinje Jane Hill, ki je opravila več intervjujev z najverjetneje zadnjim govorcem južnoameriškega jezika *nahuatl* oziroma azteškega jezika, Don Gabrielom. V eni izmed pripovedi, v kateri Don Gabriel opisuje smrt svojega sina, Hill opazi zanimivo povezavo med konteksti, v katerem pripovedovalec uporablja vsakega izmed jezikov, predvsem zaradi moralne vrednosti, ki jima jih pripisuje. Hill meni, da za Don Gabriela španščina in *nahuatl* predstavljata dva ideološko nasprotna pola. Jezik *nahuatl* predstavlja ideologijo kmečkega komunitarizma in ekonomijo recipročnosti v azteško govoreči skupnosti, medtem ko so vrednote špansko govoreče skupnosti želja in delovanje v smeri individualnega uspeha, ki ga v veliki meri predstavljata finančni uspeh in ekonomija kapitalističnega trga (v Ahearn 2012, 130). Ko Don Gabriel v svoji pripovedi govori v španščini in opisuje poslovni svet, v katerem je delal njegov sin, je njegova zgodba polna prekinitev, zdrsov in mašil, ki po mnenju Jane Hill nakazujejo na njegovo nestrinjanje z moralnimi načeli, ki jih povezuje s špansko govorečo skupnostjo in posledično španščino samo. Njegov odpor do španščine je jasno razviden tudi iz zanimive podrobnosti, namreč vsakič, ko mora Don Gabriel uporabiti špansko besedo, da opiše neko poslovno

situacijo, ko razlaga o življenju svojega sina, stavek parafrazira tako, da uporabi poročani govor. Tako ostane popolnoma jasno, da je njegova lastna moralna pozicija trdno zasidrana v kmečkem komunitarizmu in da ne želi imeti opravka s špansko govorečim poslovnim svetom ter njegovimi vrednotami. Analiza Hillove nam pokaže, kako lahko temeljita študija preklapljanja med jeziki razkrije kulturne pomene, moralne sodbe in družbene hierarhije, ki se skrivajo v jeziku (Ahearn 2012, 131).

Iz tovrstnih raziskav je jasno razvidno, da jeziki niso le prazni simbolni sistemi za podajanje sporočil, temveč so tesno prepleteni z družbenimi vrednotami. Jezik v določeni meri torej predpostavlja našo identiteto, tako kot predpostavlja našo percepcijo realnosti, saj se socializiramo v jezikovno pomenski svet, ki sestoji iz besed, ki so nastale v kulturnem, zgodovinskem in geografskem kontekstu. Vendar jezik, ki se ga naučimo kot otroci, ni okamenela struktura, ki ostane enaka vse naše življenje, temveč se tekom življenja spreminja, ko prevzemamo nove družbene vloge, spoznavamo nove ljudi in se nenazadnje učimo novih jezikov. Del našega jezikovnega izražanja je tako tudi izbiren. Mladostniki, ki pripadajo določeni subkulturi, bodo s pridom uporabljali slogovno zaznamovane besede, ki razkrivajo njihovo pripadnost, ne da bi se o tem morali neposredno izreči. Jezik torej hkrati predpostavlja našo identiteto, hkrati pa je sredstvo, s katerim našo identiteto izražamo in oblikujemo. Dvojezični ljudje lahko govorijo jezika iz dveh zelo različnih kultur, pri čemer je lahko tudi osnovna predpostavka identitete, ki izhaja iz načina percepcije sveta, zelo različna. V naslednjem poglavju bom s pomočjo analize empiričnih raziskav poskušala pojasniti, kako dvojezične osebe v vsakodnevnih interakcijah uporabljajo in preklaplajo med jeziki in identitetami, ki se nanje vežejo.

5 ANALIZA EMPIRIČNIH RAZISKAV IN DISKUSIJA

V tem delu diplomske naloge se bom osredotočila na dve raziskavi, ki se mi zdita izjemno pomembni za razumevanje povezave med jezikom in identiteto ter na podlagi njunih izsledkov in teoretske podlage preverila svoje zastavljene teze. Na podlagi prve teze bom ugotavljala, ali se identiteta posameznika spreminja glede na jezik, če predpostavimo, da je jezik družbeno pogojen in zato s privzemanjem določenega jezika prevzamemo tudi kulturne norme in vidike skupnosti njegovih govorcev. Na podlagi druge teze pa bom ugotavljala, ali imajo dvojezične osebe tudi dve različni identiteti, ki se vežeta na kulturni okvir vsakega jezika.

Prvo raziskavo, ki jo bom analizirala, je že leta 1955 opravila Susan M. Ervin-Tripp, izhajala pa bom iz njenega teksta iz leta 1964, v katerem je svojo prvotno raziskavo še nadgradila.

Raziskava je bila izpeljana ustno, na krajših sestankih med avtorico in posameznimi udeleženci, ki so opisovali slike. Test je bil sestavljen iz dveh setov enakih slik, ki so jih sodelujoči opisali v angleškem in v francoskem jeziku. Izbiro je narekovalo avtoričino znanje obeh jezikov, čeprav izbira verjetno ni idealna, saj jezika uporabljata skupnosti, ki sta si kulturno relativno blizu, zato razlike morda niso tako velike oziroma opazne, kot bi bile, če bi izbrali jezika iz kulturno zelo različnih skupnosti (Ervin-Tripp 1964, 500). Predvidene vsebinske razlike, ki jih je avtorica pričakovala med zgodbami v francoščini in angleščini, je črpala iz podatkov o kulturnih razlikah, ki so jih opisovali Maccoby, Métraux in Mead.

Te so bile naslednje:⁷

1. *Uspeh (ženske)*: ženske naj bi izražale večjo željo po uspehu v angleščini.
2. *Priznanje/potrditev*: v angleščini naj bi bila bolj očitna želja oziroma potreba biti priznan oziroma priznana od drugih.
3. *Dominanca nad mlajšimi*: v Franciji naj bi imeli starši večji vpliv na otroke, ko se ti odločajo za partnerje in karierno pot.
4. *Umik in avtonomija*: bolj defenzivno vedenje in avtonomija sta pogosteje prisotna v francoskih zgodbah.
5. *Verbalna agresija do starejših*: v angleških zgodbah naj bi bilo več verbalne agresije usmerjene proti staršem.
6. *Verbalna agresija do sovrstnikov*: v francoskih zgodbah naj bi se bolj izražala agresija usmerjena proti sovrstnikom, saj naj bi bila verbalna spretnost visoko cenjena.
7. *Fizična agresija*: več fizične agresije naj bi našli v angleških zgodbah.
8. *Izmikanje krivdi*: v francoskih zgodbah naj bi se večkrat srečali s konceptom krivde, pogostejši pa naj bi bili tudi poskusi izmikanja krivdi (Ervin-Tripp 1964, 501).

V raziskavi je sodelovalo 64 odraslih francoskih oseb, ki so odraščale v metropolitanski Franciji, v družinah srednjega socialno-ekonomskega razreda in so v času raziskave živele v Washingtonu v ZDA. Vsi sodelujoči so ob začetku raziskave v ZDA živeli že vsaj štiri leta in so se angleščine učili predvsem od Američanov. Vsi so tekoče govorili tako francosko kot tudi angleško, povprečna doba bivanja v ZDA pa je bila 12 let. Udeležencem je bilo podanih devet slik, na podlagi katerih so morali opisati kaj se trenutno dogaja na sliki, kaj se je dogajalo pred tem in kaj osebe na sliki razmišljajo in občutijo. Slike so opisovali na dveh srečanjih – eno

---

⁷ Utemeljitev kulturnih razlik, ki jih navajam, sem morala zaradi omejenega prostora žal zelo skrajšati. V tekstu, iz katerega črпам, so razlike precej bolj natančno razložene in argumentirane, zato zainteresirane bralce prosim, da se za poglobljeno obrazložitev obrnejo na originalni tekst (Ervin-Tripp 1964, 501).

srečanje je potekalo v francoščini, drugo pa v angleščini. Med srečanji je preteklo šest tednov (Ervin-Tripp 1964, 501–502).

Tri izmed opisanih »kategorij« predvidevanih kulturnih razlik so v raziskavi pokazale večja odstopanja, kar pomeni, da so se zgodbe močno razlikovale glede na jezik, ki so ga udeleženci uporabljali. Največje razlike so bile opazne na področju verbalne agresije do sovrstnikov, umika in avtonomije ter uspeha. Za primer si oglejmo opisa zgodbe v obeh jezikih 27-letne udeleženke, poročene z Američanom, ki je angleško govorila s svojim možem in otrokom, kot tudi s svojimi (večinoma ameriškimi) prijatelji ter na delovnem mestu.

Francoski opis zgodbe (prvo srečanje):

»Zdi se, kot da ga prosi, moleduje. Ne vem, ali jo hoče zapustiti zaradi druge ženske, ali je ona tista, ki ima... vendar se zdi, da je ona tista, ki pritiska nanj. Mislim, da jo hoče zapustiti, ker je našel drugo žensko, ki jo bolj ljubi, zato si res želi oditi, mogoče pa je zato, ker ga je ona prevarala z drugim... Ne vem, čigava krivda je, vendar zagotovo izgledata jezna. Razen, če je problem v njegovem delu in on hoče oditi do nekoga, začeti pretep in ga ona zadržuje, saj ne mara, da se tako razjezi. Ne vem, lahko bi bilo mnogo stvari...«

Angleški opis zgodbe (drugo srečanje):

»Aha, ta slika. Mislim, da sta bila v preteklosti povprečen poročen par. On je prišel iz vojske, si našel službo, nekaj takega, ali pa se odločil, da bo šel na faks. Odločil se je, da si pridobi boljšo izobrazbo in potem bo mogoče lahko dobil boljšo službo, bolj skrbel za svojo ženo in vse se bo obrnilo na bolje. Ves časa dela, zvečer pa občasno hodi na faks. Naj premislim... Končno se je odločil, da je vsega preveč. Opazil je, da je preveč utrujen, ostal je brez poguma in nekaj je šlo narobe v njegovi službi. Šef mu je rekel, da se je njegova produktivnost zmanjšala ali nekaj podobnega, da ne spi dovolj in da ne more nadaljevati s študijem in delom hkrati. Izbrati bo moral in eno stvar opustiti, zato je zelo potr in njegova žena ga poskuša razvedriti. Naj vidim... Verjetno bo sčasoma vztrajal in našel način, da kljub delu diplomira in dobi boljšo službo in tako bosta mnogo bolj srečna... Njegova žena mu bo vseskozi v oporo, tudi ko bo obupaval in bo želel vse skupaj opustiti, ga bo spodbujala. To je vse.« (Ervin-Tripp 1964, 504).

Vidimo, da je v francoščini slika vzbudila več tem, ki so nakazovale agresivnost in željo po večji avtonomnosti, medtem ko v angleški različici protagonistka svojega moža podpira na njegovi poti do uspeha. Največ razlik med opisi zgodb se je tudi sicer pojavilo v kategorijah

avtonomije, verbalne agresije do sovrstnikov in uspeha pri ženskah. Najmanjše razlike so bile opazne v kategorijah fizičnega nasilja, dominacije nad mlajšimi in verbalne agresije do staršev. Avtorica navaja več različnih možnosti za vsebinske razlike v opisih slik glede na jezik, v katerem so bili opisi podani, vendar se bom osredotočila na dva, ki se mi zdita zares relevantna. Ena izmed razlag je, da jezik vpliva tako na kategorizacijo dražljajev in posledično tudi na to, kako si nek dogodek zapomnimo, kar je seveda smiselno, če jezik predpostavlja naš način percepcije sveta. To pomeni, da je mogoče, da imajo dvojezični ljudje sistematično različne spomine na dogodke v obeh jezikih (Ervin-Tripp 1964, 505). Podrobnejši uvid v ta pojav nam ponudi že omenjeni Dan Slobin s svojo teorijo »mišljenja za govor«, ki sem jo opisala v tretjem poglavju. Zelo verjetno je, da ljudje razmišljamo drugače, kadar načrtujemo, da bomo o svojih mislih govorili, kot pa za opravljanje neverbalnih nalog. Ker pa večina naših dejanj vključuje verbalno komunikacijo, je mišljenje za govor po vsej verjetnosti naš primarni *modus operandi*. Da se v določenem jeziku lahko pravilno slovnično izražamo, se moramo seveda držati slovničnih pravil, kar pomeni, da moramo dogodek, o katerem želimo poročati, ukalupiti v več slovničnih kategorij, ki pritičejo jeziku. Slovnične kategorije pa, kot smo že povedali, do določene mere oblikujejo našo percepcijo realnosti oziroma opredeljujejo, katere aspekte dogodka ali situacije moramo ozavestiti. Iz navedenega lahko tako logično sklepamo, da lahko imajo dvojezične osebe v različnih jezikih nekoliko različne spomine na enak dogodek, saj so si, da bi o njem lahko poročale, v vsakem jeziku morale zapomniti drugačne aspekte.

Avtorica omeni tudi možnost, da razlike nastanejo zaradi prevladujočih razlik v najpogostejših temah, o katerih se ljudje pogovarjajo na vsakodnevni ravni, in načelih, ki se verbalno izražajo v kulturi določenega jezika. Teme zgodb tako lahko odražajo obrekovanje, osebne izkušnje in ocene lastnega vedenja ter vedenja drugih in podobno. Kulturni okvir vsakega jezika lahko predpostavlja zelo različne najpogostejše teme vsakdanjega komuniciranja, zato si morajo dvojezične osebe zapomniti veliko več aspektov svojih doživljanj in izkušenj. Sprememba identitete je povezana s spremembo v družbenih vlogah in temah, ki so predmet pogovora znotraj teh odnosov, ter čustvenih stališč in odzivih, ki se vežejo na kulturni okvir jezika. Ker je vsak jezik naučen in uporabljan v povezavi z drugimi ljudmi najpogosteje v različnih kontekstih, lahko menjava govornega jezika povzroči tudi veliko spremembo v mnogih aspektih obnašanja (Ervin-Tripp 1964, 505). V poglavju o identiteti sem že povedala, da je oblikovanje identitete proces družbenega samoumeščanja subjekta, ki v veliki meri poteka preko jezikovne artikulacije lastnega delovanja, ta pa ima smisel le v interakciji z drugimi pripadniki dotične kulture. Naše jezikovno umeščanje v kulturo in kultura sama vzpostavljata

krožni proces – polnomočni pripadniki kulture postanemo šele s privzemanjem družbenih vlog, ki so nam dodeljene, hkrati pa kultura vsakič znova nastaja ter se reproducira preko vsakdanjih interakcij, ki jih opravljamo znotraj in zaradi naših družbenih vlog. Za razvoj naših socialnih identitet je ključno, da ponotranjimo vrednote, prepričanja in norme, ki jih družbene vloge predpostavljajo. Dvojezične osebe, še posebej če so se obeh jezikov naučile v kulturno različnih kontekstih, torej najverjetneje živijo v dveh »svetovih« - če se jezik in kultura vzajemno vzpostavljata in predpostavljata tudi družbene vloge, ki jih moramo znotraj kulture prevzeti, potem bodo te v obeh jezikih neizogibno različne.

Ali to lahko pomeni, da imajo dvojezične osebe tudi dve identiteti ali eno identiteto, ki je »mešanica« obeh kultur? Izsledki se nagibajo k odgovoru, da imajo dve identiteti, vsaj do te mere, kolikor se ta razvija in izraža verbalno.⁸ Ta rezultat pravzaprav ni nič bolj presenetljiv kot katerakoli druga sprememba v vedenju glede na družbeno okolje. Dvojezične osebe imajo na voljo dodatno dimenzijo potencialne spremembe v vedenju v primerjavi z možnostmi, ki jih imajo enojezične osebe. Postavlja pa se vprašanje, ali so vedenjske in osebnostne spremembe pri dvojezičnih ljudeh zgolj izraz dvokulturnosti ali pa jezik kot medij za družbeno vedenje ter osebno klasifikacijo in interpretacijo sveta sam po sebi vpliva na spremembo osebnosti (Ervin-Tripp 1964, 506). Odgovor zagotovo ni enoznačen, saj bi bili rezultati zagotovo drugačni glede na to, katera dva jezika bi primerjali. Pri dvojezičnih osebah, ki govorijo recimo jezik Hopi in angleško, bi skoraj zagotovo opazili večje razlike kot pri francosko-angleških dvojezičnih osebah, saj angleščina in francoščina uporabljata podobne koncepte za interpretacijo sveta. Kljub temu ima vsak jezik svoje specifične variacije, najpogosteje v slovničnih kategorijah, zato dvojezične osebe do določene mere na konceptualni ravni verjetno vedno razmišljajo v obeh jezikih oziroma dražljaje iz okolja procesirajo tako, da lahko o njih komunicirajo v obeh jezikih.

Druga raziskava, ki ponuja pomemben uvid v razumevanje povezave med identiteto in jezikom pri dvojezičnih osebah, je novejša, in sicer iz leta 2014. Nairán Ramírez-Esparza in sodelavci so želeli nadgraditi raziskavo Ervin-Tripp, tako da so preverjali spremembo v osebnosti v več različnih vzorcih dvojezičnih oseb in z ozirom na osebnostne razlike med angleško govorečimi enojezičnimi osebami in špansko govorečimi enojezičnimi osebami. Avtorji so postavili naslednja vprašanja: Ali se dvojezičnim osebam spremeni osebnost glede na jezik, ki ga

---

⁸ To seveda ne pomeni, da je oseba popolnoma drugačna, kadar govori v drugem jeziku. Oseba ohrani svoje temeljne karakteristične lastnosti, znotraj katerih pa lahko opazimo spremembe. Introvertirana oseba tako ne bo postala ekstrovertirana, kadar preklopi med jezikoma, vendar je lahko recimo bolj zgovorna v enem kot pa v drugem jeziku (Ramírez-Esparza in García-Sierra 2014, 47).

trenutno uporabljajo? Ali so opazovane osebnostne razlike skladne z osebnostnimi razlikami, ki jih povezujejo z obema jezikoma in njihovima kulturama (Ramírez-Esparza in García-Sierra 2014, 47)?

V raziskavi so sodelovale špansko-angleške dvojezične osebe mehiških korenin v sklopu dveh seans. Sodelujoče so prosili, da izpolnijo psihološki test, na eni seansi v španščini in na drugi v angleščini. Raziskovalci so uporabili psihološki test, ki s pomočjo 44-ih vprašanj poda oceno »petih glavnih osebnostnih lastnosti«. To so ekstrovertiranost, prilagodljivost, vestnost, nevroticizem in odprtost za nove izkušnje⁹ (John in Srivastava 1999, 105). Rezultati so pokazali, da so odgovori na vprašanja variirali glede na jezik, v katerem so sodelujoči odgovarjali. Odgovori v angleščini so večinoma nakazovali večjo ekstrovertiranost, prilagodljivost in vestnost kot v španščini. Te razlike se skladajo z nekaterimi stereotipnimi razlikami obeh kulturnih kontekstov, ki se vežeta na jezika. Na vzporednih testih so enojezični Američani, recimo, prav tako pokazali večjo ekstrovertiranost, prilagodljivost in vestnost kot pa enojezični Mehičani (Ramírez-Esparza in García-Sierra 2014, 47). Rezultati raziskave so torej potrdili domnevo, da se osebnost dvojezične osebe spremeni, ko ta preklopi med jeziki. Ramírez-Esparza in García-Sierra sta rezultate svoje raziskave predstavila še s pomočjo dveh drugih študij, ki dodatno osvetlita povezavo med jezikom, kulturo in identiteto.

Raziskava Chen in Bonda iz leta 2010 se osredotoča na spremembo osebnosti z ozirom na kulturne norme. Znanstvenika sta k sodelovanju povabila 76 kitajsko-angleških dvojezičnih žensk. Da bi se izognili vplivu spola na interakcijo in spremembo obnašanja, so sodelujoče intervjuvali štirje moški, dva kitajskega in dva kavkaškega porekla. S tem, da so za spraševalce uporabili osebe iz različnih kulturnih okolij, so lahko opazovali medsebojni vpliv kulturnih norm in sprememb v obnašanju. Sodelujoče so prosili za samooceno v obeh jezikih, kitajščini in angleščini, z dvo- do tri tedensko razliko med poročili. Nato jih je v kitajščini in angleščini intervjuval kitajski izpraševalec, kasneje pa še izpraševalec kavkaškega porekla. Sodniki so na podlagi intervjujev ocenili odprtost za nove izkušnje in ekstrovertiranost udeleženk. Rezultati so pokazali zanimivo interakcijo med vedenjsko osebnostjo sodelujočih in etničnim ozadjem izpraševalca. Natančneje, udeleženke so ocenili kot opazno bolj ekstrovertirane in odprte za nove izkušnje, ko so se pogovarjale z izpraševalcem kavkaškega porekla, kot pa med intervjujem z izpraševalcem kitajskega porekla ne glede na jezik, v katerem je intervju potekal. V intervjuju z izpraševalcem kitajskega porekla so bile intervjuvanke bolj ekstrovertirane in

---

⁹ Angl.: *extraversion, agreeableness, conscientiousness, neuroticism, openness* (John in Srivastava, 1999).

odprte za nove izkušnje, ko je intervju potekal v angleščini, kot pa v kitajščini. V podanih samoocenah ni bilo opaznih razlik glede na jezik. Osebnostne razlike so bile v skladu s pričakovanimi kulturnimi normami. Na primer, za rojene govorce oziroma govorke, katerih kulturne norme izhajajo iz bolj individualistično naravnanih kultur, se pričakuje, da se bodo obnašali oziroma obnašale bolj ekstrovertirano in odprto za nove izkušnje, kot za govorce in govorke kitajščine, ki izhajajo iz bolj kolektivistično naravnanih kultur (Chen in Bond v Ramírez-Esparza in García-Sierra 2014, 48–49).

Vpliv kulture na osebnost pa lahko opazujemo tudi skozi druge spektre poleg jezika. Mok in Morris (2009) sta preučevala, kako se spreminja lastna percepcija identitete glede na kulturno umeščenost pri dvojezičnih osebah. V prvi študiji so ameriške študente azijskega porekla prosili, da podajo samooceno o tem, kako močno si želijo izstopati iz množice oziroma biti »edinstveni«. V drugi študiji so morali azijsko-ameriški študenti podati samooceno o svoji ekstrovertiranosti - udeležence so prosili, da odigrajo vlogo menedžerja v Severni Ameriki ali v Vzhodni Aziji. V obeh študijah je bila predmet raziskave njihova dvokulturnost. Rezultati so pokazali, da so kulturno visoko integrirani Američani azijskega porekla sebe videli kot bolj ekstrovertirane in so imeli večjo potrebo po tem, da so izstopali, da so bili čim bolj »unikatni«, torej so bolj sledili ameriškim kulturnim normam kot pa vzhodnoazijskim. Nasprotni vzorec je bilo opaziti pri posameznikih z nizko stopnjo integracije, torej so se udeleženci videli kot manj naklonjene iskanju edinstvenosti in manj ekstrovertirane. Če povzamemo, so torej udeleženci z visoko stopnjo integracije spremenili svojo osebnost v skladu s stereotipnim konceptom »ameriške osebnosti« in se zato videli kot bolj »unikatne«, individualistične in ekstrovertirane. Tisti udeleženci, ki pa so se počutili bolj razdvojene med obema kulturnima identitetama, so spremenili svojo osebnost nasproti »ameriški osebnosti«. Avtorja sta povzela, da so visoko integrirane dvokulturne osebe sposobne privzeti norme nove kulture, ne da bi se ob tem počutile, da je njihova izvorna kultura ob tem ogrožena (Mok in Morris v Ramírez-Esparza in García-Sierra 2014, 49).

Na podlagi opisanih raziskav lahko sklepamo, da dvojezične osebe hkrati z jezikom preklopijo tudi med nekaterimi osebnostnimi lastnostmi na način, ki je konsistenten s kulturnimi normami, ki se vežejo na določen jezik. Odnos med temi elementi pa je vse prej kot preprost. Ko dvojezične osebe prevzamejo in uporabljajo določen jezik, se aktivirajo tudi kulturne vrednote, ki se na jezik vežejo in vplivajo na samooceno posameznikov (Ramírez-Esparza in García-Sierra 2014, 49). Hkrati pa se postavlja vprašanje, ali se spremembe v osebnosti pri dvojezičnih osebah pojavljajo tudi pri neverbalnih aktivnostih? Ali je mogoče ločiti vlogo jezika in kulture

pri dvojezičnih osebah? Eden izmed možnih pristopov je, da dvojezične osebe vprašamo, naj opišejo svojo osebnost v obeh jezikih in izpostavijo teme, ki se jim zdijo najpomembnejše v vsakem izmed jezikov. Ramírez-Esparza in sodelavci so pokazali, da se Mehičani in Američani razlikujejo v temah, ki jih uporabljajo, ko opisujejo svoje osebnosti. Recimo, Mehičani so uporabili besede, ki opisujejo prijaznost in prilagodljivost, recimo ljubeč-a, odgovoren-a, pomoč, pošten-a, občutljiv-a, medtem ko so Američani uporabili besede v povezavi z družabnostjo, recimo družaben-a, sramežljiv-a, odprt-a, spoznati se, smejati se, prijateljski-a. Če bi bile dvojezične osebe, ki živijo v Združenih državah, podobne Mehičanom, ko bi opisovale svojo osebnost v španščini, in podobne Američanom, ko opisujejo svojo osebnost v angleščini, potem lahko sklepamo, da je osebnost pri dvojezičnih osebah v veliki meri odvisna od jezika: čeprav dvojezične osebe živijo v Združenih državah, spremenijo svojo osebnost v trenutku, ko zamenjajo jezik. Po drugi strani pa bi lahko sklepali, če bi dvojezične osebe tudi v španščini uporabljale pridevnike, ki so jih za opis svoje osebnosti uporabili Američani, da je slednja bolj odvisna od kulture: ameriški kulturni kontekst vpliva na način, kako posamezniki opisujejo svojo osebnost v obeh jezikih. Tovrstne raziskave bi bile zelo poučne, saj na tem področju ostaja še veliko dela (Ramírez-Esparza in García-Sierra 2014, 49–50).

Empirične raziskave so torej ponudile nekoliko jasnejše odgovore na vprašanja o povezavi med jezikom in identiteto, saj lahko zagotovo rečemo, da se identiteta dvojezične osebe do določene mere spremeni, ko preklopi med jeziki, vsaj v kolikor oseba opravlja verbalne naloge. Še vedno pa je tu vprašanje povezave med kulturo in jezikom. Ali se identiteti dvojezične osebe izražata le skozi jezik ali sta enakovredno umeščeni tudi v dve kulturi? Ali je delitev jezika in kulture sploh mogoča in nenazadnje smiselna?

6 SKLEP

O povezavi med jezikom in mislijo je bilo v zgodovini jezikoslovja in lingvistične teorije napisano mnogo teoretičnih del, šele v zadnjih desetletjih pa so se, kot sem že omenila, začele opravljati tudi empirične raziskave, katerih rezultati nam odpirajo nov, ključni vidik, preko katerega lahko teoretične tekste razumemo in se do njih opredelimo. Lahko rečemo, da so empirične raziskave v veliki meri potrdile zgodnje teorije, da jezik vpliva na našo misel, vendar seveda z določenimi zadržki in mnogimi komentarji. Teorija, ki se mi zdi še posebej pomembna in je osvetlila naše razumevanje povezave med jezikom in mislijo, je teorija govora za mišljenje Dana Slobina, saj je povezala prepad med verbalno in neverbalno kognicijo, ki je lingviste razdelil na dva pola – tiste, ki so menili, da jezik izoblikuje misel, in tiste, ki so opozarjali na

kognitivne univerzalnosti. Človeška misel je mnogo prezapletena, da bi jo lahko zamejili z nekaj kategorijami, kot to sicer radi počnemo, zato se mi zdi zelo smiselna ideja, da je oblika naše misli odvisna od situacije, v kateri se izoblikuje, in jo z lahkoto apliciramo ter z njo razložimo skorajda vse rezultate empiričnih raziskav. Če se torej vrnem na tezi, ki sem ju postavila v začetku pisanja svojega diplomskega dela, lahko rečem, da sta se tekom analize teoretičnih in empiričnih tekstov v večji meri potrdili oziroma okrepili. V prvi tezi sem predpostavila, da se identiteta posameznika spreminja glede na jezik, ki ga govori, saj je jezik družbeno pogojen in s privzemanjem določenega jezika prevzamemo tudi kulturne norme in vidike skupnosti njegovih govorcev. Jezik vpliva na našo percepcijo realnosti in posledično tudi na oblikovanje naše identitete predvsem skozi verbalne interakcije, ki pa so, seveda, večji del našega vsakdanjika. Če želimo pravilno uporabljati katerikoli jezik, moramo slediti njegovim slovničnim pravilom, ki preko slovničnih kategorij in obstoječih konceptov narekuje, na katere aspekte sveta in naših doživljanj naj bomo pozorni. Vpliv jezika na misel za neverbalne kognitivne funkcije je pravzaprav zelo težko preverjati, saj pri izvajanju empiričnih poskusov prej ali slej ugotovimo, da je večina naših konceptov zasnovanih na jeziku. Naša misel je z jezikom tako prepletena, da težko govorimo o enem brez drugega. Povezava med njima se zrcali tako v identiteti posameznika kot tudi v družbenih odnosih. Družba, skupnost se vzpostavlja predvsem skozi interakcije njenih članov – in te so večinoma verbalne. Jezik torej vzpostavlja skupnost. Hkrati pa jezik nastaja in se spreminja v družbi, ki jo je vzpostavil, torej tudi skupnost vzpostavlja jezik. Jezika in kulture se učimo hkrati, ko postajamo vse bolj vešč v jeziku, se lažje izražamo, artikuliramo svoje potrebe in želje ter tako postajamo vse bolj pravnomočni člani svoje skupnosti. Prevzamemo različne družbene vloge, hčerke, očeta, sestre, učenke, delodajalke, zaposlenega in podobno. Vsaki naši družbeni vlogi pritiče tudi specifičen vokabular oziroma jezikovni kod. Z učiteljico se, na primer, ne bomo pogovarjali enako kot s svojim bratom, saj tako narekujejo družbene norme, ki smo jih prevzeli s socializacijo. Kot pravi Mirjana Nastran Ule, je identiteta konstruirana skozi interakcije in institucije, v katerih je posameznik aktiven del, v kolikor lahko jezikovno in smiselno artikulira svoje delovanje, to pa seveda lahko počne le tako, da se izraža s sredstvi in termini kulture, ki ji pripada (Nastran Ule 2000). Jezik je nepogrešljiv člen posameznikove socializacije, pravzaprav je njegovo izhodišče, saj se le preko interakcij posameznik začne vzpostavljati kot enakopraven član družbe in izoblikovati svojo identiteto. Slovnična zasnova jezika, ki poudarja določene aspekte sveta, torej neizogibno in bistveno vpliva tudi na proces posameznikovega umeščanja v družbo ter posledično izoblikovanja lastne identitete. Identiteta seveda ni okamenela struktura, temveč je proces, ki se spreminja, nadgrajuje in oblikuje naše celo življenje.

Svojo drugo tezo, da imajo dvojezične osebe tudi dve identiteti, ki se vežeta na kulturni okvir vsakega jezika, lahko potrdim oziroma okrepm z logično izpeljavo potrditve svoje prve teze. Spremembe v identiteti posameznikov, ko so preklapljali med obema jezikoma, so potrdile tudi vse štiri opisane empirične raziskave. Predvsem v raziskavi Bonda in Chen je jasno viden vpliv kulturnih norm na spremembo osebnosti ob menjavi jezika. Rezultati so pokazali, da so se udeleženke veliko bolj sproščeno pogovarjale s kavkaškim izpraševalcem, v obeh primerih pa so bile bolj ekstrovertirane, ko je intervju potekal v angleščini. Za angleško kulturo je tipična bolj individualistična naravnost, njeni govorci pa so bolj ekstrovertirani, medtem ko naj bi bili govorci kitajščine tipično manj odprti za nove izkušnje in naklonjeni iskanju lastnega individualnega izraza, saj naj bi bila njihova kultura bolj kolektivistično naravnana. Ta raziskava jasno prikaže, da spremembe v osebnosti dvojezičnih oseb niso odvisne le od menjave jezika, temveč tudi od kulturnih norm, ki se navezujejo na jezik. Vendar moramo hkrati izpostaviti pomembno pomanjkljivost v dotični raziskavi. Ker so bili izpraševalci sami prav tako dvojezični, je mogoče, pravzaprav precej verjetno, da se je njihova vedenjska osebnost spremenila hkrati s spremembo jezika, kar je lahko vplivalo na spremembo vedenja udeleženk. Mogoče je, da je kavkaški izpraševalec deloval bolj ekstrovertirano in odprto za nove izkušnje, kar je posledično vplivalo na obnašanje intervjuvank. Rečemo lahko, da je izjemno težko ločiti, kaj je vpliv kulture in kaj jezika v dotični raziskavi, saj imata obe spremenljivki potencialni vpliv tako na izpraševalce kot tudi na udeleženke (Ramírez-Esparza in García-Sierra 2014, 49).¹⁰Jezik in družba se, tako kot jezik in misel, vzajemno konstituirata. Jezik je (razen redkih izjem umetno ustvarjenih jezikov) vedno umeščen v družbeni kontekst, ki je zgrajen na kulturnih, zgodovinskih in geografskih specifičnostih in iz katerega izhajajo kulturne norme, ki se vežejo na jezik. Ko dvojezične osebe preklopijo med jezikoma, ne preklopijo le med dvema načinoma kodiranja percepcije sveta, temveč tudi med dvema celovitima sistemoma vrednotenja sveta, zato spremembe v vedenju in identiteti pravzaprav niso presenetljive.

Kot že rečeno, so enoznačni odgovori pri raziskovanju jezika, sploh v povezavi z mislijo in percepcijo realnosti, zelo redki. Kar pa ne pomeni, da je to raziskovanje zato manj smiselno ali pomembno. Tekom cele diplomske naloge se ponavlja misel, da sta jezik in kultura neločljivo prepletene in tako prežemata vse vidike našega življenja. Katerakoli znanost, naj bo še tako shematična (celo matematika), je smiselna le, če jo lahko delimo z ostalimi pripadniki človeške vrste, in to v končni fazi lahko storimo le preko jezika (ne pozabimo, da je tudi računski jezik

---

¹⁰ Ramírez-Esparza in sodelavci v svoji raziskavi ta vpliv omejili tako, da so intervjuje izpeljali s pomočjo vnaprej posnetih video-posnetkov. Ta pristop je omogočil, da so lahko opazovali vpliv jezika na spremembo osebnosti precej bolj izolirano od vpliva kulturnih norm (Ramírez-Esparza in García-Sierra 2014, 49).

oblika jezika, tako kot glasbeni in slikovni). V jeziku so zakodirane zgodovine človeških skupnosti, njihove vrednote, norme, dosežki in nenazadnje tudi način percepcije sveta. Skozi raziskovanje jezika lahko raziskujemo davno izumrle civilizacije ali življenja naših prednikov. Čeprav so jeziki vedno izumirali, kot tudi nastajali novi, se je trend izumiranja jezikov od časov kolonizacije višal, posebej pa je opazen v zadnjih desetletjih, kar lahko verjetno pripišemo globalizaciji. Majhne skupnosti govorcev težko konkurirajo svetovnemu trgu, ne da bi se kulturno in jezikovno adaptirale, kar v nekaj generacijah velikokrat pomeni izumrtje jezika. Tovrsten pogled pa seveda ni enoznačen. Rudi Rizman v svojem članku *Globalizacija in kultura: konflikt ali sinergija* (2003) izpostavlja, da globalizacija ni zgolj proces unifikacije svetovnih kultur, temveč hkrati spodbuja opolnomočenje manjših etničnih skupin, njihovih kultur in jezikov, za kar obstaja več vzrokov. Globalizacijski trendi so pokazali, da se mora še tako univerzalna ali globalno osmišljena kultura na koncu prijeti na določeno lokalno okolje, saj je »globalna kultura« mnogokrat preveč abstraktna, brezčasna in tehnična. Nacionalna kultura je na drugi strani vezana na specifičen prostor in čas ter je sociološko odpornejša, saj svoje pripadnike združuje v skupnost, ki si deli občutek povezanosti (tako med seboj kot tudi s prejšnjimi generacijami), kolektivno zgodovino ter spomin na pomembne dogodke in osebnosti ter občutek skupne usode. Agresivni poskusi kulturne homogenizacije imajo pogosto prav nasprotni učinek ter privedejo do večje etnične ali nacionalne zavesti ter spodbudijo heterogenizacijo (Rizman 2003, 30–33). Nove komunikacijske tehnologije tudi majhnim etničnim skupinam, ponujajo priložnost, da je njihov glas (bolje) slišan na globalni ravni. Rizman trdi, da se je v času globalizacije število narodov in etničnih skupin, ki so se dokopale do večje samostojnosti oziroma avtonomije povečalo, pri čemer naj bi velikokrat imele ključno vlogo nove tehnologije. Televizije je tako odigrala pomembno vlogo pri krepitvi narodne zavesti avstralskih domorodcev in Kataloncev v Španiji ter pri ohranjanju jezika Inuktitukov v Kanadi, video posnetki so pripomogli pri ohranjanju beduinske kulture v Egiptu, za identiteto Maorov na Novi Zelandiji pa so izredno pomembni radijski prenosi (Rizman 2003, 36).

Raznolikost jezikov je izjemnega pomena, tudi če nas morda ne bi navduševalo samo dejstvo, da je mogoče svet »zakodirati« in interpretirati na toliko različnih načinov. Večina eksperimentov, ki poskušajo razvozlati, česa vse so sposobni človeški možgani, sloni na sposobnosti udeležencev, da izrazijo svoje misli, občutja, duševna stanja, za kar seveda potrebujejo jezik. Več jezikov kot izumre, bolj mogoče je, da bodo naši zaključki o meji zmogljivosti človeške kognicije napačni (Ahearn 2012, 249). Kot je rekel Sapir, je jezik najpomembnejše in najmogočnejše delo, ki ga je razvil človeški duh ter najvseobsežnejša

umetnost, kar jih poznamo, gromozansko, anonimno in nezavedno delo brezštevlnih narodov (Sapir 2003, 202). Jeziki nam razkrivajo čudovite raznolikosti svetov, v katerih živimo kot posamezniki in kot pripadniki različnih kultur. Jeziki nas hkrati povezujejo v skupnosti in nas izoblikujejo v unikatne posameznike. Zdi se, da je vloga jezika za človeštvo neskončna in nepogrešljiva v vsakem vidiku našega delovanja, zato menim, da se nam za raznolikost med jeziki in znotraj jezika pravzaprav ni treba bati, saj je jezik sredstvo, s katerim izražamo vso zapletenost človeških odnosov, misli in čustev. To pa je zagotovo področje, ki ga, tudi če bi ga hoteli, težko zamejimo in homogeniziramo.

7 LITERATURA

1. Ahearn, Laura M. 2012. *Living Language: An introduction to Linguistic Anthropology*. Oxford: Wiley-Blackwell.
2. Birner, Betty. 2017. *Bilingualism*. Dostopno prek: <http://www.linguisticsociety.org/sites/default/files/Bilingual.pdf> (29. julij 2017).
3. Broditsky, Lera, Lauren A. Schmidt in Webb Phillips. 2003. Sex, Syntax and semantics. V *Language in mind: Advances in the Study of Language and Thought*, ur. Dedre Gentner in Susan Goldin-Meadow, 61–80. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
4. Bucholtz, Mary in Kira Hall. 2004. Language and Identity. V *A Companion to Linguistic Anthropology*, ur. Alessandro Duranti, 369–394. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
5. Chomsky, Noam. 2007. *On language : Chomsky's classic works Language and responsibility and Reflections on language*. New York; London: The New Press.
6. Clark Eve V. 2003. Languages and Representations. V *Language in mind: Advances in the Study of Language and Thought*, ur. Dedre Gentner in Susan Goldin-Meadow, 17–24. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
7. De Saussure, Ferdinand. 1997. *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: IHS Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
8. Edwards, John. 2004. Foundations of Bilingualism. V *The Handbook of Bilingualism*, ur. Tej K. Bhatia in William C. Ritchie. London: Blackwell Publishing.
9. Elffers, Els. 1996. The History of thought about language and thought. V *Linguistics in the Netherlands*, ur. Crit Cremers in Marcel den Dikken, 73–84. Dostopno prek: <https://benjamins.com/#catalog/journals/avt.13.09elf/fulltext> (16. maj 2017)
10. Ervin-Tripp, Susan. 1964. Language and TAT content in bilinguals. *Journal of abnormal psychology* 68 (5): 500–507. Dostopno prek: https://www.researchgate.net/publication/9440038_Language_and_TAT_content_in_bilinguals (2. marec 2017)
11. Gentner, Dedre in Susan Goldin-Meadow. 2003. Whither Whorf. V *Language in mind: Advances in the Study of Language and Thought*, ur. Dedre Gentner in Susan Goldin-Meadow, 3–14. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press
12. Hall, Joan Kelly. 2013. *Teaching and researching Language and Culture*. New York: Routledge.

13. Levinson, Stephen C. 2003. Language and mind: Let's get the issues straight! V *Language in mind: Advances in the Study of Language and Thought*, ur. Dedre Gentner in Susan Goldin-Meadow, 25–46. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
14. Linguistic Society. 2012. *Language and Thought*. Dostopno prek: <https://www.linguisticsociety.org/resource/language-and-thought> (23. junij 2017).
15. Meisel, Jürgen M. 2010. Age of onset in successive acquisition of bilingualism: Effects of grammatical development. V *Language Acquisition across Linguistics and Cognitive Systems*, ur. Michèle Kail in Maya Hickmann, 225–247. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
16. Nastran Ule, Mirjana. 2000. *Sodobne identitete: v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
17. Oliver, John P. in Sanjay Srivastava. 1999. *The Big Five Trait Taxonomy: History, Measurement and Theoretical Perspectives*. Dostopno prek: <http://www.personality-project.org/revell/syllabi/classreadings/john.pdf> (27. november 2017).
18. Ramírez-Esparza, Naíran in Adrián García-Sierra. 2014. The bilingual brain: Language, Culture and Identity. V *The Oxford Handbook of Multicultural Identity*, ur. Verónica Benet-Martínez in Ying-Yi Hong 35–56. New York: Oxford University Press.
19. Rizman, Rudi. 2003. Globalizacija in kultura: konflikt ali sinergija? V *Slovenski knjižni jezik - aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige*, ur. Ada Vidovič-Muha, 27–42. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
20. Sapir, Edward. 2003. *Jezik: Uvod v preučevanja govora*. Ljubljana: Krtina.
21. Slobin, Dan I. 2003. Language and Thought Online: cognitive consequences of linguistic relativity. V *Language in mind: Advances in the Study of Language and Thought*, ur. Dedre Gentner in Susan Goldin-Meadow, 157–192. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
22. Tomasello, Michael. 2003. The Key is Social Cognition. V *Language in Mind: Advances in the Study of Language and Thought*, ur. Dedre Gentner in Susan Goldin-Meadow, 47–57. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press,.
23. Tomc, Gregor. 2011. *Geni, nevroni in jezik: duševnost kot flogiston sodobne kognitivne znanosti?* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
24. Whorf, Benjamin Lee. 1956. *Language, Thought and Reality: selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge, Massachusetts: The Technology Press of Massachusetts Institute of Technology.